100 jaar olie op Curaçao

Ton de Jong

Uitgave van Ton de Jong Journalistiek

tondejong123@gmail.com

Tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten

www.fondsbjp.nl/

ISBN/EAN: 978-90-823848-0-2

Honderd jaar olie op Curaçao

Op 13 mei 1915 nam de hoofddirectie van de Koninklijke/Shell-groep een besluit dat Curaçao drastisch veranderde. Een grote raffinaderij nestelde zich dominant aan het Schottegat, in het hart van het eiland. De raffinaderij zorgde voor werk, welvaart en een toestroom van buitenlandse werknemers, van wie een deel zich blijvend vestigden. Shell vroeg en kreeg er wel iets voor terug: macht en acceptatie.

Shell vertrok in 1985, de Venezolanen kwamen. Het werd ingewikkelder. De overheid is na 1985 eigenaar én toezichthouder. De milieuproblematiek werd urgent en de relatie met buurland Venzuela is niet eenduidig.

Ton de Jong (tot eind vorig jaar hoofd opinie bij het Brabants Dagblad) deed gelegenheid van het 'eeuwfeest' journalistiek onderzoek naar verleden, heden en toekomst van de raffinaderij. Hij komt vanaf 1989 regelmatig op het eiland. Het project kreeg steun van het Fonds Bijzondere Journalistiek Projecten, dat niet eerder een aanvraag honoreerde die betrekking heeft op Caribisch Nederland.

De negen artikelen die het onderzoek opleverde zijn in het voorjaar van 2015 gepubliceerd in het Antilliaans Dagblad. Een deel van het onderzoek is te lezen bij onderzoeksredactie.nl.

Hilvarenbeek, mei 2015

1

De olie herbouwde Curaçao

Op Curaçao werd alles anders door de komst van de raffinaderij in 1915. Shell was overal tot deze grootmacht afbrokkelde en zich terug begon te trekken achter de eigen afrastering.

'Een feeërie van licht en schittering zover het oog reiken kan.' In het jubileumboekje Nos Isla van 1965 is de door Shell ingehuurde auteur lyrisch over de raffinaderij. Her is voor hem een soort Efteling, een sprookjesbos. 'In 1915 raakt de toverstaf van de industrialisatie de idyllische natuurstaat van een pastoraal oord'. Hij vermeldt niet dat in een sprookjesbos ook boze feeën wonen.

1 Begin van de bouw van de raffinaderij in 1915/1916. Foto Collectie Archief Fraters van Tilburg.

Shell had in 1915 goede redenen om haar raffinaderij op Curaçao te plaatsen. Op het voor de kust van Venezuela gelegen eiland werden de beste belastingfaciliteiten aangeboden. Daar lag de beste natuurlijke haven van de regio en aan het Schottegat een topterrein met meer dan voldoende mogelijkheden om uit te breiden. De al drukke scheepvaart zou er wel bij varen. De directie van Shell, dat voor zestig procent in Nederlandse handen was, vond er een stukje vertrouwd grondgebied en een meewerkend gouevernement. Op 13 mei 1915 paste directeur Deterding van Shell (bijgenaamd 'Napoleon of Oil') alle stukken van de puzzel in elkaar en besloot tot de bouw van de raffinaderij

De start was niet vliegend. De omzet groeide slechts langzaam tot Shell in 1922 grote oliebronnen ontdekte in Venezuela. De bestaande raffinaderij werd eerst uitgebreid, maar al snel kwam er een nieuwe, die na een paar jaar ook al te klein werd. De derde periode van uitbreiding begon in de Tweede Wereldoorlog en duurde tot begin vijftiger jaren. Rap werden in 1941 nieuw installaties gebouwd om de strijdkrachten te voorzien van vliegtuigbenzine en dieselolie. Na de oorlog kreeg Shell steeds meer te maken met beperkingen. De Venezolanen wilden meer olie raffineren in eigen land, wereldwijd ontstond overcapaciteit. Nieuwe raffinaderijen werden gebouwd bij de grote afzetgebieden. Dat ondergroef de winstgevendheid en de omzetten van de grote 'bron-raffinaderijen' zoals Shell Curaçao.

2 *De raffinaderij bracht welvaart, maar niet voor iedereen. Foto Collectie Archief Fraters van Tilburg.*

Het bedrijf paste de bedrijfsvoering aan. De procedés werden ingewikkelder, het spectrum van producten breder, de kostprijs werd gedrukt. Er werden nieuwe, geautomatiseerde installaties gebouwd. Een opsteker was de grote vraag naar het innovatieve smeeroliemiddel Shell X100. De nu nog bestaande -en winst generende- smeeroliefabriek werd er speciaal voor gebouwd.

Een groot deel van het personeel kon aan het eind van de vijftiger jaren weg. In 1969 had Shell op het hele eiland nog maar een kwart van de werknemers van 1952 -in alle opzichten het topjaar- in dienst. Het aandeel in het nationale product

halveerde van veertig tot 22 procent. Intussen had Curaçao, zoals zoals Jaap van Soest in 1977 opmerkte in zijn standaardwerk *Olie als water* over de eerste veertig Shell-jaren, 'leren rekenen in miljarden'. Maar dat niet alleen. De samenleving was op haar kop gezet. Totaal, onomkeerbaar. Geert Mak beschrijft in zijn boek *In Europa* hoe in enkele jaren tijd Oost-Europa drastisch veranderde. Het platteland liep leeg, eeuwenoude structuren en gebruiken smolten weg, nieuwe hoop bracht nieuwe angsten. Zoiets gebeurde -nog heftiger- in het oude Curaçao dat door Shell werd weggespoeld en uit Nederland een nieuwe samenleving liet binnenvaren. Het oliegeld verdreef de armoede. Typerend zijn de bijschriften in een oud fotoalbum van de Zusters van Breda bij foto's van de raffinaderij: 'de kip met de gouden eieren' en 'de olietanks zijn geldtonnetjes'.

3 Foto uit de dertiger jaren, aloëplanten op de voorgrond. Foto Collectie Zusters van Breda.

Die metamorfose is voer voor sociologen en antropologen, onder wie Rose Mary Allen, die zichzelf een 'kind van Shell' noemt. En zij niet alleen. Met haar honderden, van wie de meesten al lang niet meer op Curaçao wonen. Het is een bijzonder etiket. Je bent kind van je tijd, maar geen kind van een bedrijf of het moet zijn dat het bedrijf een heel -nieuw- tijdperk belichaamt. Rose Mary Allen: "Mijn moeder kwam uit St.Kitts en ging bij de directeur van Shell werken. Soms mocht ik mee. Ik proef de chocolademelk die ik kreeg nog steeds een beetje. Mijn vader was een ouderwetse schrijnwerker maar werd door de grote projecten bij

Shell een moderne bouwvakker." Behalve de tankers met ruwe olie kwamen er scheepsladingen met arbeiders aan, afkomstig uit alle Caribische eilanden, uit de Zuid-Amerikaanse kustgebieden en uit Europa. Tussen 1930 en 1940 nam de bevolking van Willemstad toe met 30.000 mensen. Portugezen, Nederlanders, Dominicanen, Haïtianen. Rose Mary Allen: "De komst van Shell naar Curaçao staat ook in de geschiedenisboeken van de landen om ons heen. Er werd veel geld naar huis gestuurd. Zonder Shell zou Curaçao nu een ander eiland zijn. Door de armoede zouden veel mensen zijn weggetrokken, van de landbouw was meer overgebleven. Het eiland zag er door Shell wel piekfijn uit, met fietspaden naar de raffinaderij en zwembaden, golfvelden, openluchtbioscopen, sportterreinen, een zeilhaven bij Brakkeput. De meeste voorzieningen waren voor de Nederlanders. De zwarte bevolking mengde zich ook toen niet met de witten."

De overheid hield zich afzijdig en bood onvoldoende tegenspel. De raffinaderij ondervond geen beperking bij de groet uitbreidingen. Eisen werden er niet gesteld. Bij het gouvernement hield niemand zich bezig met olie, behalve de keren dat het Koninklijk Huis op bezoek kwam. Dan werden de majesteiten trots door de gouverneur begeleid naar de Isla.

4 Typisch Nederlandse huizen voor Shell-personeel in Emmastad.

Shell zorgde voor een cultuurshock. Het was wennen aan de nieuwe huizen in uit de grond gestampte wijken zoals Suffisant, wennen aan de bedrijfscultuur van Shell. Iedere Curaçaonenaar kent uit zijn jeugd de toeter van Shell. Je diende op tijd komen en op tijd te vertrekken. Pater Brenneker tekende hierover op: "Shell nam in de begintijd voor alle mogelijk werk mensen aan. Die moesten van 7 tot 5 uur werken voor een dagloon van een gulden. Om half zeven moesten ze

zich melden bij de buitenpoort. Een paar minuten te laat werd beboet met een kwartje. Ook als je werd betrapt op nietsdoen kreeg je 25 cent boete." Voor de afhankelijkheid van het slavengedragspatroon kwam volgens hem een andere ondergeschiktheid terug, wel in een aangeharkte omgeving.

5 Bezoek in 1963 van de latere minister Marga Klompé aan de bedrijfsschool van Shell Curaçao. Foto Nationaal Archief Den Haag.

Iedereen bij en rondom Shell kende zijn plaats in de hiërarchie van rang, stand, ras en etniciteit. Enrique Muller dichtte in 1973:

Onze vaders zijn loyale slaven

in de macht van je hekken van staaldraad

zonder jouw inktzwarte aanwezigheid

komt er geen brood op de plank.

De sociologische breuk in de Curaçaose samenleving door de vestiging van de olieraffinaderij had zijn weerslag op de literatuur en op de muziek. Non-conformistische schrijvers als Tip Marugg (1923-2006) en Boeli van Leeuwen (1922-2007) schreven over de nieuwe onderdrukking en het herengedragspatroon van Shell. Dezelfde Tip Marugg schreef als werknemer van Shell toneelstukken voor de Shell Toneelgroep Emmastad. Hoger opgeleide Shell-employés hadden behoefte aan klassieke muzieklessen voor hun kinderen. Bovendien kon onder deze Shell-employés geworven worden voor het

Curaçaosch Philharmonisch Orkest. Shell was veel meer dan een fabriek waar in grote fornuizen ruwe olie werd gestookt.

Het gouden jubileum van Shell in 1965 werd nog gevierd alsof Shell een onaantastbare alleenheerser was. Dat was schijn. Jaap van Soest in zijn boek: "Curaçao genoot van zijn dure welvaart op de dorre rots, levend bij het geluk van de dag, zich niet ervan bewust dat de voornaamste pijler van zijn economie was aangetast." De oorzaak van die erosie lag primair in de oliemarkt maar ook maatschappelijk brokkelde de macht af. Op Curaçao kreeg immers de internationale protestbeweging een echo. De kritiek op het grootkapitaal en traditionele machtstructuren nam toe. Het concern begon zich langzaam maar zeker terug te trekken achter de hoge hekken aan het Schottegat. De Isla werd een 'gewone' fabriek.

Shell eiste in 2008 dat Jaap van Soest alsnog alle bedrijfsgegevens die hij 37 jaar eerder had gebruikt voor 'Olie als water' vernietigde. "Met pijn in mijn hart heb ik dagenlang bij de versnipperaar gestaan", zegt de auteur van het alom geroemde boek over Shell op Curaçao. Hij kreeg voor dit standaardwerk over de geschiedenis van de raffinaderij tot 1955 (en voor andere studies) in 1978 de Cola Debrotprijs.

6 Gedeputeerde Frank Rozendaal van het Eilandgebied Curacao reikte in 1978 de Cola Debrot-prijs uit aan Jaap van Soest voor onder meer 'Olie als water'. Privéfoto Jaap van Soest.

Van Soest (73 jaar) begon in 1969 als leraar geschiedenis aan het Peter Stuyvesantcollege. Eerder dat jaar verliet veel onderwijzend personeel (met name ook fraters en zusters) het eiland als reactie op de gebeurtenissen in mei 1969. "Voor mij was dat juist de prikkel om met vrouw en twee jonge kinderen naar Curaçao te gaan. Als student economische geschiedenis en als promovendus had ik me verdiept in de dekolonisatie. Indonesië was de eerste kolonie die Nederland had moeten loslaten , de Antillen zouden de laatste zijn. Dat wilde ik van binnenuit meemaken. Het bleek allemaal niet zo snel te gaan, maar dat is een ander verhaal."

De lesstof op het Stuyvesantcollege kwam uit een paar boekjes. Het ondersteunend materiaal bestond uit een sigarenkistje met toverlantaarnplaatjes "Op Curaçao wist men heel weinig van de eigen geschiedenis. Dat werd steeds meer als een gemis gevoeld. Met onder anderen Victor Pinedo en Jaime de Sola zette ik in 1971 een zomercursus op. De belangstelling was groot, het was de tijd van de 'volksverheffing.' Verhalen werden er genoeg verteld, maar geobjectiveerde recente geschiedenis was er niet. Shell stond als studieobject natuurlijk helemaal bovenaan. Het bedrijf had het eiland veranderd en had een rol gespeeld bij 'mei 1969'."

Jaap van Soest kon zijn onderzoek, dat bijna twee jaar duurde, doen in dienst van het ministerie van Onderwijs. Hij kreeg de garantie dat de Rechtsschool (voorloper van de UNA) het zou uitgeven. "Ik mocht het lopende archief van het gouvernement inzien en -heel bijzonder- het bedrijfsarchief van Shell in Den Haag. Onder twee belangrijke voorwaarden: ik mocht geen feiten uit de context lichten en geen omzet- en winstcijfers publiceren. Tijdens het onderzoek maakte ik tienduizenden systeemkaarten. Later vond ik dat die als bronnenmateriaal bewaard zouden moeten blijven. Shell ging daar in 2008 niet mee akkoord. Onbegrijpelijk na zoveel jaren. Het niet-Shellgedeelte heb ik intussen deels overgedragen aan het Nationaal Archief van Curaçao.

Shell kreeg het recht om het manuscript vooraf te lezen. De 750 pagina's werden op een vrijdag verdeeld onder de staf op Curaçao om zo nodig op maandag Van Soest van repliek te dienen. "We waren toch wel wat bang voor de inhoud, maar we kwamen na het weekend vol lof over het boek bij elkaar. Het was een uitstekend onderzoek", herinnert Norbert Chaclin zich, die toen al deel uitmaakte van de Shell-staf op Curaçao. Op het hoofdkantoor In Den Haag hanteerde de latere Staatsraad Gilbert Wawoe op bijna iedere bladzijde het rode potlood. Van Soest: "Uiteindelijk veranderde ik maar een drietal kleine feitelijke dingen."

7 Oude graven op het terrein van de Isla

Op zijn onderzoek kijkt Van Soest nog steeds met voldoening terug. "Je komt zelden zo dicht bij de economische macht. Ik kon er van binnenuit naar

kijken. Opmerkelijk was dat ik vaak te horen kreeg: ben jij voor of tegen Shell? Dat speelde bij mij natuurlijk niet. Het boek werd vervolgens wel door 'voorstanders' en 'tegenstanders' helemaal anders gelezen. Het zegt iets over de impact van Shell op het eiland."

Shell werd en wordt wel gezien als een koekoeksjong dat bestaande Curaçaose structuren en belangen verdrong. "Dat is het misschien wel geworden, maar dat was het in 1915 en de volgende jaren niet. Shell streek neer op een arm, miserabel eiland. Het was toen een geschenk uit de hemel."

Van Soest keerde in 1980 terug naar Nederland waar na banen bij Cebemo en KRO hij de laatste directeur was van de hulporganisatie Mensen in Nood.

-De plantages Asiento, Valentijn en De Hoop gingen op in de raffinaderij. Andere plantages (onder meer Groot St. Joris, Zatapeer, Groot Piscadera en Brakkeput Meimei) werden aangekocht voor het oppompen van grondwater en sparen van regenwater. In 1946 kwam onomstotelijk vast te staan dat de grondwaterstand aanzienlijk was verlaagd door Shell.

-In 1925 werd de Caracasbaai als bunkerhaven ingericht, in 1930 meerde het eerste schip aan bij de bunkerhaven bij Bullenbaai.

-De Shell-activiteiten op Curaçao werden ondergebracht in de Curaçaose Petroleum Industrie Maatschappij (CPIM).

--De eerste Shell-mensen trokken in 1923 naar Emmastad. Julianadorp werd in 1929 gesticht. Suffisant -voor het werkvolk- in de jaren dertig.

-Het inkomen per hoofd van de bevolking was in 1958 op de Nederlandse Antillen 1087 gulden, in Nederland 702 gulden. Tien jaar later waren de verhoudingen omgekeerd. Op de Antillen 999 gulden, in Nederland 1475 gulden.

-In 1965 verbruikte de raffinaderij dagelijks 1,8 miljoen kuub zout koelwater, 12000 kuub zoet water, 20.000 ton stoom, 1 miljoen kWh en 4000 ton brandstof.

-Er zijn verschillende straten naar Shell genoemd, zoals die naar Ir. J. Noorduyn die eerst als chef van de raffinaderij en later als directeur (1939-1948) zijn stempel heeft gedrukt.

-PWFC (Petroleum Werkers Federatie van Curaçao) werd in maart 1957 opgericht. Vanaf 1943 waren er vier werknemers-adviescommissies. De veertigurige werkweek werd in 1964 ingevoerd.

-In 1954 werd de bedrijfsschool opgericht, die zich later ook bezighield met het omscholen van overtollig personeel.

-In 1929 waren er 10400 personen in dienst, in 1965 nog maar 5000 mensen, van wie 80 procent Antillianen, 15 procent Nederlanders en 5 procent overige.

EMPLOYÉ'S WONING TYPE C, TE GR. PISCADERA EN BULLENBAAI, CURAÇAO

2

Proloog van Shell's beladen afscheid

"De Shell zal het liefst met Venezuela in zee willen, maar dat is politiek uiteraard gevoelig voor de Antillen. Dit is net zoiets als wanneer wij een deel van het Rijnmondgebied aan de Duitsers zouden overdragen."

8 Koninklijk bezoek aan de raffinaderij in 1955. Foto Nationaal Archief Den Haag.

Dit memorandum van de Nederlandse ambassadeur Efraïn Jonckheer in Caracas aan 'Den Haag' is op 27 september 1974 geschreven. Vijf jaar ná '30 mei 1969' en één jaar voordat Venezuela de olie-industrie nationaliseerde. Op het eiland was er -toen al- niet zo veel overgebleven van de 'mei-revolutie'.

In de internationale oliewereld rommelde het hevig. De machtsverhoudingen veranderden in razend tempo. Landen als Nigeria en Perzië lieten van zich spreken. Uit nooit eerder gepubliceerde gecodeerde berichten die Jonckheer naar Den Haag stuurde, blijkt dat de rijke Perzen in 1974 sondeerden bij Shell of zij konden participeren in de raffinaderij op Curaçao. Daar kregen de Venezolanen lucht van en begonnen achter de schermen te sputteren. Het overnamespel was toen op de wagen en zou er tot 1985 niet meer afgaan. Uit de codeberichten wordt ook duidelijk dat de Curaçaose raffinaderij bij de nationalisatie een belangrijke rol had kunnen spelen. De Nederlandse ambassadeur: "Shell kan bij de Venezolanen gunstige voorwaarden (garanties voor levering van olie) bedingen, wanneer de maatschappij een positieve

houding aanneemt tegenover Venezolaanse deelname in de raffinaderij. Shell is deskundig in het raffineren van zware olie, een techniek die de Venezolanen nog niet beheersen." Vergelijkbare garanties werden in 1985 het breekpunt bij de onderhandelingen.

Tussen 1974 en 1984 hing het vertrek van Shell (óf een gedeelde verantwoordelijkheid voor de raffinaderij) voortdurend in de lucht. Het is daarom curieus dat het voor de Curaçaose gemeenschap in 1984/85 toch nog als een verrassing kwam. Enige blindheid voor de grote buitenwereld is het eiland niet vreemd, overigens nog steeds niet. Het begon in de winter van 1974 met de eerste oliecrisis en de roemruchte autoloze zondagen in Nederland. De Verenigde Staten gingen hun markt beschermen en Shell Curaçao had daar veel last van. De afzet naar Amerika kelderde van 50 procent naar 10 procent. "We kunnen onmogelijk concurreren met de bevoorrechte raffinaderijen aldaar en dat is met geen enkele techniek goed te maken. We zoeken dus heel de wereld af naar nieuwe afzetgebieden. Je moet kunnen draaien, dat is een economische wet", zei het latere lid van de Raad van State Gilbert Wawoe in een interview dat hij in 1978 als directeur algemene zaken gaf aan het Nederlands Dagblad. Wawoe toen verder: "Ja, Shell wil wel op Curaçao blijven, maar je kunt niet oneindig verlies blijven lijden."

9 Serie postzegels uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van de Isla.

De verslaggever had moeten vragen of er iets tegen die Amerikaanse protectie werd ondernomen, maar wist waarschijnlijk niet dat uitgerekend in die maanden achter de schermen topoverleg plaatsvond tussen de Nederlandse minister van

Buitenlandse Zaken Max van der Stoel, Shell-baas Wagner en de Amerikaanse regering. De codeberichten van Buitenlandse Zaken maken gewag van zo'n twintig onderhandelingsmomenten. Op 24 januari 1977 bedachten Max van der Stoel en Wagner dat Venezuela maar beter kon gaan deelnemen in de raffinaderij op Curaçao. Dan zou de VS wellicht overstag gaan, want zij waren deels afhankelijk van Venezolaanse ruwe olie. Een lastig verhaal, vonden de heren meteen, want "eerder had Shell Venezolaanse aandrang in deze richting weerstaan." De toenmalige premier Evertz werd- aldus de notulen van het gesprek- bewust niet ingelicht over dit onhaalbare plan.

Die Venezolaanse aandrang vond twee jaar eerder plaats bij de nationalisatie van de oliebedrijven. Shell verloor toen haar stevige posities bij de oliebronnen, de aanvoer van olie werd minder zeker en de olie moest nu worden ingekocht tegen wereldmarktprijzen. Er kwamen kortlopende contracten die na slopende onderhandelingen werden gesloten. Stijging van de olieprijs deed de verliezen bij Shell oplopen tot een voor het concern onaanvaardbaar hoog niveau, tot 10 miljoen en even zelfs tot 30 miljoen dollar per maand.

10 *Het 'Shell-zwembad' in Rio Canario. Foto Nationaal Archief Den Haag.*

De grote Isla kwam alleen te staan op een klein eiland waar zij maar een paar procent van de producten af kon zetten. Samenwerking met de Venezolanen was een oplossing, maar Shell wilde daar eerst niet aan. Zij pruimden elkaar na de

nationalisatie niet, wat ook te maken had met de schadevergoeding die maar niet aan Shell werd betaald. Bovendien maakte de Isla aanvankelijk nog een behoorlijke winst. Vanaf 1978 kwamen er niettemin onderhandelingen. Eerst over het leveren van olie tegen vaste prijzen, later over deelname. De Antilliaanse overheid zelf zat vol argwaan. Zij wist wat zij aan Shell had, Venezuela zou wel eens een verborgen agenda kunnen hebben.

11 *Het laboratorium van Shell in de jaren vijftig.*

De strategen op het hoofdkantoor van Shell in Den Haag trokken zich weinig aan van de Curaçaose belangen. Peter Odell, internationaal oliedeskundige die indertijd de Antilliaanse regering adviseerde, zei het in 1995 (Amigoe, 18 november) zo: "De werkelijke reden van het vertrek van Shell was het besluit om het hoofdkantoor van het westelijk halfrond te verplaatsen van Curaçao naar Houston. "Ze hadden ergens een plek nodig waar ze niet alleen olie konden

raffineren, maar ook handel en speculatie konden bedrijven. De toekomst van Curaçao is daardoor bepaald."

Wat er op 30 mei 1969 gebeurde, speelde slechts op de achtergrond een rol. Het voorspel begon in de jaren zestig toen door 'streamlining' bij Shell en aanverwante bedrijven het arbeidersbestand drastisch terug liep. Financiële steun van Nederland en de Europese Unie konden de wonden maar gedeeltelijk helen. De hypnose van de welvaart was voorbij. Shell ging veel werk uitbesteden aan onderaannemers, waarvan Wescar de grootste was. Deze dochter van Werkspoor betaalde per uur de helft van wat Shell-werknemers kregen. Het conflict hierover escaleerde. Op 30 mei 1969 ontplofte figuurlijk een doos met vuurwerk, waarvan onbehagen en radicalisering de zwaarste 'bommetjes' waren. Shell speelde een dubieuze rol. Het Statenlid J. Oenes van de Democratische Partij verwoordde het in een interview zo: "De Shell weet niet wat hier gebeurt. Zij leeft naast de gemeenschap. Van het moment dat de vakbonden bij Wescar looneisen begonnen te stellen, wist iedereen dat Wescar zelf die verhoging niet kon betalen. Shell weigerde rugdekking te geven. Pas toen een groot stuk van Willemstad in brand stond, heeft de general manager 's middags om vier uur zijn handtekening gezet. Toen kon het ineens wel."

12 *De Nederlandse marine werd ingezet om in mei 1969 de rust in Willemstad terug te laten keren. Foto Nationaal Archief Den Haag.*

De commissie die '30 mei' onderzocht wijdde een korte analyse aan de rol van de overheid in relatie tot Shell. De regering van de Antillen heeft in de jaren veertig en vijftig -toen de oliewelvaart maximaal was- gefaald. Er werden geen reserves aangelegd, aan oliezaken werd geen aandacht besteed, er was geen tegenspel.

Ewald Ong A Kwie (Suriname, 1929), secretaris van de PWFC (de 'oliebond') keek in 1976 met gemengde gevoelens terug. "Voor 1969 was de Curaçaose werkman bang van zijn baas, bang voor de overheid. Dat veranderde. Ook bij de werkgevers was de eerste jaren sprake van een mentaliteitsverandering. Zij leken meer begrip te hebben voor de arbeiders, er kwam meer contact. Antillianisering werd een modewoord. Maar we zijn weer op de terugweg." De samenleving was veranderd, de overheid was veranderd, maar de werkgevers -inclusief Shell- nauwelijks. Dat is verklaarbaar: bedrijven denken eerst en vooral aan rendement en continuïteit.

13 *De 'Shell-openluchtbioscoop' in Rio Canario. Foto Koninklijk Instituut voor de Tropen.*

Eén van de veranderingen bij de overheid was een meer kritische opstelling. Premier Juancho Evertsz en later Don Martina waren de eersten die de reus Shell durfden aan te pakken. Als gedeputeerde voor financiën introduceerde Don Martina met hulp van Willem Vermeend nieuwe vormen van belastingheffing. Don Martina toen in de pers: "Steeds is hier geredeneerd dat wat goed was voor Shell, goed was voor Curaçao. Maar de sociale noden worden steeds groter en ik vind dat ook bedrijven die nood mee moeten lenigen. Welnu, dan moet er ook

maar iets voor het volk tegenover staan. Wij verkopen ons huis te goedkoop." Shell moest voortaan gaan betalen voor de 'horizonvervuiling' en het gebruik van de grond en het water bij Bullenbaai. De aanslag liep op tot 23 NAf miljoen in 1980 om dan na een gerechtelijk verbod abrupt te eindigen. De eilandelijke overheid en Shell kwamen in 1982 tot een akkoord. Curaçao hoefde niet terug te betalen.

Het conflict hierover heeft geen rol gespeeld bij het besluit om te vertrekken. Shell zat in de jaren zeventig simpelweg niet goed meer in haar vel op Curaçao. De glorietijd was voorbij. Het was wachten op de valbijl.

14 Het zogeheten Amerikanenkamp voor personeel van Shell.

Shell in de jaren zeventig:

- Vanaf 1974 ging Shell belasting betalen over de werkelijke winst met als minimum 28 miljoen NAf per jaar. Daar kwam later de tijdelijke Tankbelasting bij die opliep tot 23 miljoen NAf. Na het vertrek van Shell vielen deze inkomsten weg.

- In de jaren zeventig en tachtig verving Shell verouderde installaties, met als belangrijke investering een crude distiller in 1973. De investeringen in de Isla bedroegen in de jaren zeventig gemiddeld 40 miljoen NAf per jaar.

-De laatste grote investering van Shell was 70 miljoen dollar voor een thermische kraker begin jaren tachtig. Het bedrag werd niet opgebracht door de Shell-groep, die het risico niet wilde nemen, maar door een pensioenfonds op Curaçao.

- Door de bouw van grote olietankers werd het mogelijk om op Curaçao ook olie uit Afrika en het Midden-Oosten aan te voeren. Shell wilde zich minder afhankelijk maken van Venezuela. Dit leidde tot de vergroting van de oliehaven Bullenbaai aan de zuidwestkust van Curaçao die op 6 juni 1974 in gebruik werd genomen. De ruwe olie wordt daar opgeslagen en daarna overgeladen in kleinere tankers.

-Shell Curaçao maakte in 1979 nog 220 miljoen dollar winst. Vanaf 1982 liepen de verliezen snel op. De verwerkingsinstallaties waren in 1984 maar voor de helft bezet.

-In 1978 was het personeelsbestand gedaald tot 3000 mensen plus duizend via onderaannemers.

3

Reconstructie van een gelopen race

Michail Gorbatsjov kwam aan de macht in de Sovjet-Unie, Ronald Reagan begon aan zijn tweede ambtstermijn en een klein Caribisch eiland vocht voor zijn raffinaderij. Op Curaçao ging 1985 de geschiedenis in als het jaar waarin Shell vertrekt en de Venezolanen komen. Daar is toen veel over geschreven in de Antilliaanse en Nederlandse pers en later uitgebreid op teruggekeken. Een niet eerder geraadpleegde bron is de diplomatieke post die gestuurd werd van en naar Den Haag, Willemstad, Caracas en ook wel Washington. Deze geheime en daardoor gecodeerde berichten worden nu druppelsgewijs toegankelijk in de archieven van Buitenlandse Zaken en in persoonlijke archieven, met name dat van Gijs van Aardenne, die in 1985 minister van Economische Zaken was. Zijn ministerie had een 'oliebureau', dat een grote rol speelde bij de besluitvorming. Inmiddels zijn ook de notulen van

15 De stroom codeberichten over de raffinaderij geschreven door ambassadeur Thurkow komt eind oktober 1984 op gang. Foto Ton de Jong

de Rijksministerraad van dat jaar openbaar. Het vertrek van Shell laat zich goed reconstrueren met deze codeberichten, vooral ook omdat de Nederlandse ambassadeur in Caracas Christiaan Thurkow een grote rol speelde in de onderhandelingen. Shell zelf weigert toegang tot het bedrijfsarchief.

Op 26 september 1984 houdt Maria Liberia-Peters haar eerste rede als premier in het interim-kabinet dat voor de duur van vijftien maanden werd aangesteld. Zij wil zich alleen bezighouden met urgente zaken. Die zijn er volop. Nederland dringt aan op onafhankelijkheid (op termijn) van alle eilanden, het losweken van Aruba van het staatsverband Nederlandse Antillen kost kruim, de Verenigde Staten doen een aanval op 'Antillen belasting paradijs' en de raffinaderijen op Aruba en Curaçao dreigen te sluiten.

In november begint het spel. Shell-topman (sinds 1982) Lodewijk van Wachem spreekt onder vier ogen met minister Jan de Koning opnieuw over deelname van de Antillen in de Isla. Hij wijst op de oplopende verliezen van 10 en even zelfs 30 miljoen dollar per maand. De Koning: "Curaçao is als gemeenschap veel te klein om de raffinaderij met alle risico's alleen te dragen". Dat vinden de Antilliaanse bestuurders ook, maar Van Wachem houdt vast aan zijn voorwaarde dat de Antillen voor tweederde moeten deelnemen. Kosten 135 miljoen dollar. Dat is onmogelijk. Aan de andere drie voorwaarden van Shell kan -dankzij voorwerk van de vorige premier Don Martina- worden voldaan. De winstbelasting moet verdwijnen, Venezuela moet per dag 50.000 vaten extra aanvoeren en van de 1950 banen moeten er 550 weg. En de salarissen dienen met 15 procent omlaag gebracht te worden

16 *Februari 1985 Schiphol. Aankomst van de Antilliaanse delegatie om te praten over het voortbestaan van de Shell Raffinaderij. Leo Chance, Maria Liberia Peters, Errol Cova, Agustin Diaz, George Hueck en Don Martina. Foto Nationaal Archief Den Haag.*

De politieke insteek van Venezuela wordt in die maand ook duidelijk. President Lusinchi van Venezuela verwoordt in een brief naar ambtgenoot Ronald Reagan zijn grote zorgen over communistische infiltratie die kan volgen op de sociale onrust die ontstaat na sluiting van raffinaderijen op Aruba en Curaçao. Het gevaar komt volgens hem uit Cuba en Nicaragua.

Op 5 november 1984 schrijft Christiaan Thurkow, Nederlands ambassadeur in Caracas, in codebericht 115: "Indien Venezuela op een goed moment ingrijpt, dan kunnen wij niet zeggen dat wij niet tijdig gewaarschuwd zijn. Na Indonesië,

17 *Jaime Lusinchi speelde in de onderhandelingen een grote rol. Met name hij zorgde ervoor dat de PdVSA de raffinaderij ging exploiteren. Internetfoto vrij van rechten.*

Nieuw-Guinea en Suriname ware het te hopen dat wij het nu eens goed deden en geen struisvogelpolitiek voerden."

Het kabinet-Lubbers staat in de Rijksministerraad van 1 februari 1985 uitvoerig stil bij de problemen. Opnieuw wordt de angst voor sociale onrust geventileerd. De onlusten van mei 1969 hebben in Nederland grote indruk gemaakt. Opmerkelijk is de inbreng van Jan de Koning die hij later nog eens zal herhalen. "De gevolgen van de sluiting moeten wel worden gerelativeerd. De raffinaderij heeft immers reeds een grote personeelsafslanking ondergaan. De sluiting zal dan ook met name invloed hebben op de overheidsinkomsten".

Zes weken later maakt premier Maria Liberia-Peters haar opwachting in de Trêveszaal. Zij geeft een update van de situatie. De besprekingen met Shell zijn afgebroken omdat de Antillen niet voor tweederde deel kunnen en willen participeren in de raffinaderij. De premier klaagt over de weinige informatie die Shell geeft. De zaak zit muurvast. De premier doet een klemmend beroep op Nederland om te helpen. Want de tijd dringt: de deadline van Shell is 31 maart. Lubbers zegt steun toe en stuurt -nadat Shell tot 30 juni uitstel geeft- de

beminnelijke onderhandelaar jonkheer Emiel van Lennep naar Caracas. Op basis van zijn voorwerk vindt daar op 15 juli topoverleg plaats tussen Lubbers, Liberia-Peters en president Lusinchi. Naar buiten wordt het resultaat verkocht als een overwinning, maar na tien dagen is het 'akkoord' niets meer waard omdat er alsnog geen overeenstemming komt over het 'vangnet'. Dat is een cruciaal onderdeel van de gesprekken. Mocht Shell door een te hoge marktprijs van de ruwe olie haar winstmarge niet meer halen, dan zou Venezuela een schadeloosstelling betalen. Over de formule zijn de partijen het nog niet eens. Pas op 26 juli, enkele uren voor de deadline van Shell, wordt duidelijk waar het pijnpunt zit. Thurkow meldt aan Den Haag: "De Venezolanen hebben uitgerekend dat zij aan de Shell-formule 300 miljoen dollar per jaar kwijt zijn, en aan hun eigen formule slechts maximaal 80 miljoen. Thurkow: "Shell schrok hevig van de omvang van het verschil. PdVSA -de staatsoliemaatschappij- voelde zich eindelijk vrij om openhartig te spreken, nu wij en Shell het verschil in benadering kennen. Duidelijk werd

18 *Krantenfoto van het vertrek in augustus 1985 van een zware Antilliaanse delegatie naar Caracas om te praten over het voortbestaan van de raffinaderij.*

dat een voor Shell en PdVSA acceptabele overeenkomst niet meer tot de mogelijkheden behoorde."

In de dagen erna wordt er toch nog gepraat maar Shell heeft er geen zin meer in. Zelfs niet wanneer Lusinchi met een niet onaardig alternatief komt waarin de Antillen, Venezuela en het Koninkrijk der Nederlanden gezamenlijk eigenaar zouden worden en Shell de bedrijfsvoering geleidelijk zou overdragen. Andere varianten volgen. Thurkow vraagt Lubbers om Shell op zijn knieën te vragen er verder over te onderhandelen. Het leidt tot niets.

In augustus worden in Caracas moeizame onderhandelingen gevoerd over voortzetting van de raffinaderij. Tegelijk met het gecompliceerde vertrek van Shell (Wat laat zij achter? En wat kost dat?) moeten een groot aantal zaken worden geregeld. Het is één grote kluwen van belangen. Clark Gomes Casseres heeft die turbulente tijd van begin tot eind meegemaakt. Hij zat als de enige 'olie-ambtenaar' van de Antillen in de onderhandelingscommissie die tegenover oude rotten in het olievak stond. "Venezuela had topdeskundigen die vroeger bij Shell of Exxon hadden gewerkt. Wij moesten deskundigheid inhuren. Er was geen model voor een dergelijke huurovereenkomst. Plotseling moesten wij zinnige dingen kunnen zeggen over bij voorbeeld de olie die overblijft op de bodem van 'lege' tanks."

19 *Jonkheer Emiel van Lennep ging op verzoek van Ruud Lubbers in 1985 drie keer naar Caracas om te onderhandelen over de raffinaderij. Zijn bemoeienis had weinig resultaat. Internetfoto vrij van rechten.*

De Antillen hopen dat Nederland financieel bij springt, maar daar valt met Lubbers en De Koning niet over te praten. De Venezolanen blijven eisen stellen, onder meer dat de raffinaderij vóór 1990 moet zijn gemoderniseerd. Kosten: 600 miljoen dollar. Het geld hebben zij niet, zeggen zij. Maar zou Shell wellicht een vergoeding willen geven wegens achterstallig onderhoud? De Nederlandse topambtenaar Geerlings (directeur energiezaken) komt met een idee: "De investeringen kunnen wellicht geheel of gedeeltelijk betaald worden door Shell tegen kwijting van de milieuclaim." Maar Shell werkte nergens meer aan mee. Die kwijting komt er toch wel, dacht men terecht op het hoofdkantoor. Thurkow op 15 augustus:"Het lijkt erop dat de Venezolaanse regering de grootschalige investeringen voor zich uit schuift en voorlopig alleen genoegen neemt met voortzetting van de raffinaderij. Zij hebben de werkgelegenheid op Curaçao gered en dat is voorlopig genoeg."

Op 25 september wordt de overdracht ondertekend. De Nederlandse Antillen worden voor vier Antilliaanse guldens eigenaar van vier werkmaatschappijen: de raffinaderij, de olieterminal (COT), het dok en de verkoopmaatschappij. De eerste twee worden meteen verhuurd aan de PdVSA, de andere twee gaan onder de namen Curoil en Curaçaose Dokmaatschappij verder als overheidsbedrijven. PdVSA begint op 1 oktober met de bedrijfsvoering.

De ambassadeur kijkt op 19 november in codebericht 'Thurkow 194' terug op de turbulente periode. Zijn analyse maakt veel duidelijk: "PdVSA heeft niet serieus met Shell onderhandeld omdat men streefde naar sluiting, zodat men op de afzetmarkt Curaçao vrij spel had. De oliemaatschappij kon tijdens de gesprekken met Shell de Venezolaanse politiek haar richting opsturen met allerlei berekeningen. Tot haar ontsteltenis werd zij vervolgens door de politieke leiding gedwongen om het bedrijf te pachten. Deze theorie leek mij eerst tamelijk boud, maar werd mij dezer dagen bevestigd. PdVSA voelde dus pas de volle politieke druk toen Shell niet meer in het spel was. Zakelijk gezien moet Shell zich gelukkig prijzen. Shell is echt van Curaçao af."

Shell kreeg zijn zin. Het bedrijf wilde per se van Curaçao af. Nederland gaf geen geld en de Venezolaanse politieke top wilde de -toen nog- verliesgevende raffinaderij alleen maar huren omdat zij niemand anders duldde voor de kust. De Antilliaanse regering stond met de rug tegen de muur. Maria Liberia-Peters nu: "Ik zou nu precies hetzelfde doen. Wij hadden geen middelen om de discussie tussen Venezuela en Shell naar onze hand te zetten. De huur was maar voor een jaar of vijf. In die tijd konden we ons aanpassen en uitkijken naar nieuwe economische bronnen. Op die twee sporen zitten we in 2015 weer: doorgaan of sluiten." Een andere hoofdpersoon uit die tijd -Ruud Lubbers- zegt desgevraagd : "Ik heb er eerlijk gezegd geen enkele herinnering meer aan."

De muziekgroep Doble R SS bracht bij het vertrek van Shell het nummer *Shell, wel, wel* uit. De tekst maakt recht toe recht aan kenbaar dat na 70 jaar de buit voor Shell binnen is, dat de mensen hun zweet hebben gegeven en de eiland uitgeput is, het water opgepompt, de plantages verdwenen.

20 *PdVSA had geen belangstelling voor de raffinaderij maar werd door de politiek gedwongen om de Isla te gaan exploiteren.*

Afspraken met Shell

-86 miljoen dollar voor afvloeiingsregelingen.

-Een absolute vrijwaring voor alle claims, ook milieu.

Afspraken met PdVSA

-Huur van de raffinaderij en de olieterminal voor vijf jaar tegen jaarlijks 11 miljoen dollar

-Jaarlijks onderhoud -indien nodig- ter waarde van 27, 5 miljoen dollar

-In de huurovereenkomst wordt PdVSA vrijgesteld van belastingen en heffingen. De 1400 personeelsleden moeten 15 procent van hun loon inleveren.

Afspraken met Nederland

-Nederland geeft een rentesubsidie op de leningen voor modernisering,

-In een 'consultatief mechanisme' gaan het Koninkrijk, de Antillen, Aruba en Venezuela zaken van wederzijds belang bespreken. Het zal al snel een kwijnend bestaan gaan lijden.

4

You can't have the cake and eat it too

Shell vertrok, maar niet zonder sporen achter te laten. De Shell-wijken, de 'Shell-kinderen', mooie herinneringen. Maar het meest besproken en omstreden: de verontreiniging.

Van een trauma was in 1989 niets te merken toen ik voor het eerst voor reportages op het eiland kwam. Natuurlijk, het vertrek van Shell vier jaar terug was vervelend geweest, maar van een diepe wond was geen sprake. Ondanks het banenverlies waren de bonden niet ontevreden over de gang van zaken na de overname. De lonen werden trapsgewijs weer verhoogd. De overheid met haar brede pallet aan overheidsnv's keek alleen vooruit, het bedrijfsleven zag volop kansen. Internationaal ging de economie crescendo. De Antillen zouden daar zeker wat van mee pikken. De Venezolanen leken toen al blijvers, de raffinaderij zou 'eeuwig' open blijven.

21 *Shell-monumentje voor het hoofdkantoor van PdVSA. Foto Ton de Jong*

Naar gedenktekens voor Shell hoef je op Curaçao niet te zoeken. Shell is niet met lovende toespraken en een brassband uitgeleide gedaan. Nog mooi dat oud-Shell- employé Hubert Vos bij het Maritiem Museum de raffinaderij in miniatuur heeft nagebouwd. Is er ten minste nog iets dat aan Shell herinnert, behalve wat woonwijken, gebouwen, het beruchte asfaltmeer en andere verontreinigingen.

Voor de Nederlandse pers is het asfaltmeer vanaf 1995 een dankbaar item. Het is tastbaar, er zijn 'mooie' beelden van te maken en het is niet moeilijk om er verontwaardiging mee op te wekken. Eigenlijk is het een eenvoudig probleem dat al lang opgelost had moeten zijn. 'Buskabaai' is een erfenis van de Tweede Wereldoorlog toen het afval van de produktie van vliegtuigbenzine werd gedumpt in afgebakend 'meer'. Het ging om een half miljoen kubieke meter asfalt en 50.000 ton zuurteer. Afvalverwerker Nareco begon in 1984 voortvarend met de opruiming. In twee jaar tijd was eenderde van het meer weg. Binnen tien jaar zou het zijn opgeruimd, zei Nareco. Dat klonk plausibel. De sanering was technisch gezien goed te doen en de raffinaderij kon het spul gebruiken.

22 *Stukje van de maquette van Shell die staat in een ruimte bij het Maritiem Museum. Foto Ton de Jong*

De overdracht van de Shell-eigendommen aan het eiland pakte voor het asfaltmeer verkeerd uit. De PdVSA bleek een slechte nieuwe partner vooral

omdat zij te weinig voor het asfalt betaalde. In 1993 was Nareco aan het einde van zijn Latijn. De sanering werd langdurig stilgelegd tot overheids-nv Buskabaai in 2006 in zee ging met de firma Asphalt Lake Recovery NV. "In het eerste jaar van de operatie wordt uitgegaan van een verplichte verwerking van 75000 ton asfalt die naar schatting 15 dollar per ton opleveren", meldde het Antilliaans Dagblad in januari 2010. 'Op elk moment' werd najaar 2011 en de 75000 ton werden maar voor de helft gehaald. Buskabaai NV wilde van het asfaltbedrijf af, maar voor de rechter (uitspraak najaar 2013) beriep de saneerder zich met succes op tegenwerking van de Isla. Op dit moment wordt er weer asfalt afgegraven. Het gaat naar het buitenland.

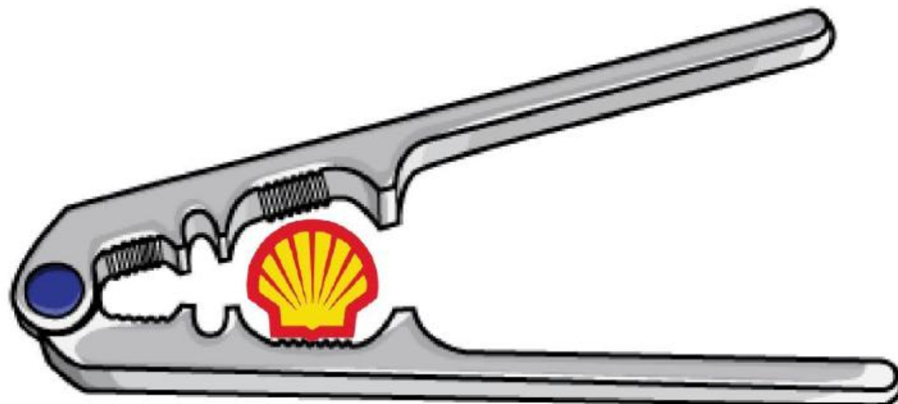
De ophef in 1995 over het asfaltmeer was het begin van een discussie die nog steeds loopt. Kan Shell alsnog aansprakelijk gesteld worden voor de milieuschade? Henry Parisius, toen directeur van het overheidsbedrijf Refineria di Kòrsou (RDK) dat de raffinaderij onder zijn hoede heeft, schreef in 1996 absoluut geen trek hebben om Shell op haar morele verantwoordelijkheid te wijzen. Hij gaf deze mening in een memorandum: "You can't have the cake and eat it too. Het zou door Shell opgevat kunnen worden als contractbreuk. Als de Nederlandse overheid aan Shell zou vragen om technische steun te geven, dan heb ik daar geen bezwaar tegen."

23 *Het asfaltmeer wordt beetje bij beetje uitgegraven.*

Bij de overname in 1985 van alle Shell-bezittingen door de Antilliaanse overheid was Shell gevrijwaard voor milieuclaims. "Een verkeerd besluit", zegt Lloyd Narain, voorzitter van milieuorganisatie Defensa Ambiental. "Het maakte meteen duidelijk dat de raffinaderij te groot en te complex is om door zo'n klein eiland beheerst te kunnen worden. De overheid kijkt niet vooruit, zij leeft van dag tot dag".

De Shell-claim werd een steeds terugkerend onderwerp, waar ook het Nederlandse parlement zich mee ging bemoeien. Zo wilde de SP in 2003 dat minister Thom de Graaf in actie kwam. Hij antwoordde dat Nederland geen enkele bevoegdheid heeft op dit terrein. Hij verwees naar de andere kant van de oceaan. Curaçao luisterde naar De Graaf. Uit vertrouwelijke stukken waarover deze krant beschikt, blijkt dat het bestuurscollege op 30 september 2005 Royal Dutch Shell per brief aansprakelijk gesteld "voor de door deze verrichte handelingen of het nalaten hiervan, die geleid hebben tot verontreiniging van het bedrijf". Tegelijk werd de verjaring opgeschort van mogelijke onrechtmatige daden die Shell heeft begaan.

VanEps Kunneman VanDoorne

24 *Tekening uit de presentatie over de Shell-claim door Kunneman. Begeleidende tekst: 'Shell is dus een moeilijke noot om te kraken.'*

In december 2009 vroeg de meerderheid van de Tweede Kamer toch weer om een onderzoek en intussen wilde ook Curaçao hom of kuit. RdK ging aan de slag en maakte 250.000 NAf vrij voor een uitgebreid onderzoek waarvoor onder anderen prof. Frank Kunneman en zijn kantoor Van EpsKunnemanVan Doorne werden ingeschakeld. Op 7 juli 2010 werden de resultaten gezamenlijk gepresenteerd aan het bestuurscollege van Curaçao. Uit de

powerpointpresentatie blijkt dat het een grondig onderzoek is geweest. RdK bracht onder leiding van gedeputeerde Humphrey Davelaar in april 2010 zelfs een werkbezoek aan Nederland. "Er is gesproken met vele voor deze zaak relevante deskundigen zoals economen, advocaten, milieuschade-experts en politici", aldus de presentatie.

De conclusie van het onderzoek: "Er zijn reële mogelijkheden om de Koninklijke Shell Groep voor de door haar op Curaçao veroorzaakte milieu- en gezondheidsschade aansprakelijk te stellen, maar dit is geen gemakkelijke zaak."

Gesignaleerde hindernissen:

• De vervuiling heeft vele jaren geleden

plaatsgevonden;

• Het Eilandgebied was zich bij de aankoop van

de vervuiling bewust;

• Mede daarom is voor de raffinaderij slechts

een gulden betaald;

• Na het vertrek van Shell heeft PDVSA de

vervuiling gecontinueerd.

• Het verkoopcontract uit 1985 zit zeer goed

dichtgetimmerd. Er zijn juridische breekijzers

en bijlen nodig om het open te breken.

EpsKunnemanVan Doorne heeft die breekijzers gevonden. De economische waarde van de raffinaderij was volgens Kunneman in 1985 waarschijnlijk negatief. De waarde bedroeg in 1985 niet NAf 1, maar minus NAf 100 miljoen tot 1,5 miljard. Daarmee zeggen de onderzoekers dat Shell te goed is weggekomen. "Shell beschikte in 1985 mogelijk over informatie die voor het Eilandgebied cruciaal was, maar die Shell niet (voldoende) met de onderhandelaars heeft gedeeld. Anno 2010 wordt van internationale bedrijven een grotere 'corporate responsibility' verwacht dan anno 1985, ook ten

aanzien van handelingen uit het verleden."

Met 'two magic tricks' willen Kunneman cum suis de breekijzers inzetten. Door een combinatie van een voorlopig getuigenverhoor en zorgvuldig gedoseerde publiciteit. "Een voorlopig getuigenverhoor geeft de mogelijkheid om relatief goedkoop heel veel feiten (onder ede) boven water te krijgen. Het geeft de mogelijkheid om op subtiele wijze voor Shell onplezierige publiciteit te genereren." Aan het eilandsbestuur vraagt RDK goedkeuring voor een drie-stappenplan: verder feitenonderzoek, voorlopig getuigenverhoor en pas daarna beslissing over procederen.

Enkele maanden later vielen de Antillen uiteen en maakte het eilandsbestuur plaats voor de regering-Schotte, in 2012 gevolgd door het kabinet-Asjes. Sinds 2010 is niets meer vernomen van juridische acties tegen Shell. Kunneman mailde op 4 februari 2014 naar één van de deskundigen: "De regering-Schotte heeft tot onze spijt de zaak volledig gestopt om redenen die mij nooit duidelijk zijn geworden. Echter de tijd tikt door en daarmee is er een belangrijk afnemende kans om met succes nog iets te doen." Kunneman en RdK weigeren om verder op deze kwestie in te gaan.

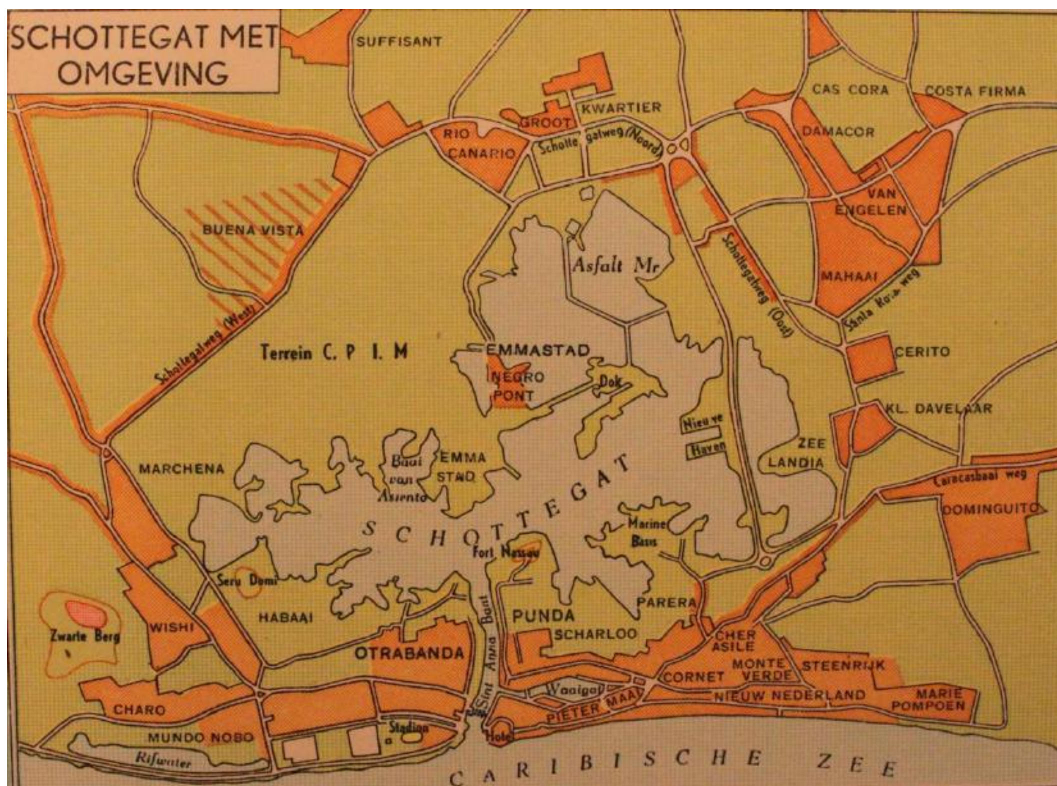

25 *Shell leeft voort in deze straatnaam. Een andere is de Jan Noorduijnweg genoemd naar een directeur van Shell. Foto Ton de Jong*

Tijdens Shell's vergadering van aandeelhouders die in 2011 plaatsvond in Den Haag deelden Milieudefensie en de Curaçaose milieuorganisatie Amigu di Tera een rapport uit waarin Shell werd aangewezen als schuldige van ernstige milieuschade en sociale misstanden, onder meer op Curaçao. Shell beloofde

beterschap maar erkende geen aansprakelijkheid. Ook niet nadat in maart 2013 het tv-programma Zembla de kwestie opnieuw oprakelde. Shell verwees toen voor de zoveelste keer naar de dichtgetimmerde overeenkomst van 1985. Begin januari 2015 nog maar eens bij Shell op de deur geklopt. De woordvoerder: "Als onderdeel van de verkoopovereenkomst en als de nieuwe eigenaar, heeft de overheid van de Nederlandse Antillen en Curaçao alle verplichtingen en alle activa overgenomen. De verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingen na 1 oktober 1985 liggen bij de koper. Voor de ontwikkelingen in de periode na deze datum is Shell niet de aangewezen gesprekspartner."

De toenmalige premier Maria Liberia-Peters staat nog steeds volledig achter die overeenkomst. "Het ging allemaal heel snel. Als je iemand aansprakelijk stelt voor milieu moet je ook meten en vaststellen. Er was te weinig over bekend. Niemand tekent een overeenkomst waarin staat dat hij voor alle toekomstige aansprakelijk gesteld kan worden. Niemand geeft een blanco cheque, ook Shell niet."

26 De situering van de raffinaderij (CPIM) aan het Schottegat

Dertig jaar later wordt Maria Liberia soms heftig geconfronteerd met haar handelen toen. Zij zou hebben geblunderd, zelfs geld van Shell hebben gekregen. De beschuldigingen hebben haar beducht gemaakt voor publiciteit. "Ik heb geen enkele behoefte om te figureren in de actieagenda van anderen. De uitzending

van Zembla deed voor mij de deur dicht. Ik heb zelden zoveel vooringenomenheid gezien als bij de makers van die uitzending."

Wat Shell onder andere naliet:

-Shell bezat grote lappen grond die de overheid in 1985 in bezit kreeg. Daar kon relatief goedkoop op gebouwd worden.

-Een monumentje met de bekende schelp voor het hoofdgebouw van PdVSA.

-Woonwijken, golfclub, verenigingsgebouwen, polikliniek.

-Met geld van Shell heeft broeder Piet Smetsers het verkeerspark aangelegd.

-Verwijzingen naar de Shell-tijd in literatuur, muziek, toneelstukken, op schrift gestelde herinneringen en Facebookpagina's.

-Zie ook: https://www.facebook.com/groups/shellcuracao/

Reactie in het Antilliaans Dagblad van 11 mei 2015

Volgens advocaat Karel Frielink is een claim op Shell voor het aansprakelijk stellen voor de schade aan het milieu op het eiland 'schier onmogelijk'. Dat stelt hij naar aanleiding van de jongste berichtgeving rond dit thema.

Frielink heeft bij twee gelegenheden, zo'n 10 en 17 jaar geleden, onderzoek gedaan naar de juridische mogelijkheden voor het aansprakelijk stellen. "Kort gezegd ligt er een stevig contract, terwijl verjaringstermijnen (voor wanprestatie, onrechtmatige daad, dwaling, bedrog, misbruik van omstandigheden) al lang zijn verstreken, nog los van de vraag of met succes op een of meer van deze juridische leerstukken een beroep kan worden gedaan", aldus Frielink.

Journalist Ton de Jong stelt in het Antilliaans Dagblad dat het lastig, maar niet onmogelijk is Shell aansprakelijk te stellen voor de milieuschade op Curaçao. Refineria di Kòrsou (RdK) bekostigde in 2010 een onderzoek door Frank Kunneman en zijn advocatenkantoor naar de mogelijkheden. Kunneman signaleerde destijds wat hindernissen, maar vond volgens De Jong ook een paar breekijzers. Door een combinatie van een voorlopig getuigenverhoor en zorgvuldig gedoseerde publiciteit.

Frielink: "Destijds is ook gesproken over een voorlopig getuigenverhoor. Een van de nadelen daarvan was dat toen werd gezegd dat deelnemers van het Curaçaose onderhandelingsteam waarschijnlijk zouden verklaren dat ze goed en stevig hebben onderhandeld et cetera, kort gezegd alleen maar of grotendeels verklaringen zouden afleggen die gunstig zijn voor Shell. Ook toen werd het al

dan niet publicitair uitoefenen en opvoeren van druk als de enige reële mogelijkheid gezien."

Volgens Frielink ligt aan de conclusie van Kunneman waarschijnlijk net zo'n sombere juridische analyse ten grondslag als die hij destijds heeft gemaakt. "Anders zou wel zijn gekozen voor een andere strategie dan de twee 'magic tricks': een voorlopig getuigenverhoor en publicitaire druk."

5

'Moetje' werd belangrijke PdVSA-vestiging

Een kleine overheid werd in 1985 eigenaar van een reusachtige raffinaderij. Wat gebeurde er sindsdien op het complex met al die schoorstenen, silo's, fornuizen en leidingen? En heeft deze raffinaderij nog wel toekomst? Over hoe een 'moetje' onmisbaar werd voor PdVSA.

Op afstand lijkt er nooit iets te veranderen bij de Isla. De rook uit de schoorstenen blijft overvloedig, het affakkelen gaat onverminderd door, de olieschepen brengen en halen. En binnen de goed bewaakte poorten van de Isla heerst de dynamiek van de dagelijkse, complexe bedrijfsvoering.

27 *De overslag van olie levert PdVSA grote winsten op. Foto Ton de Jong*

De Isla van nu kan onmogelijk de Isla van dertig jaar geleden zijn gebleven. Informatie over de ontwikkeling is echter nauwelijks voorhanden. De eigenaar, het overheidsbedrijf RdK, zou de antwoorden per kerende post moeten kunnen

geven, maar reageert niet op vragen. De huurder wil met een beroep op het bedrijfsbelang alleen wat basisgegevens kwijt. Dan maar rapporten bemachtigen, krantenarchieven uitspitten, archieven napluizen en op bezoek bij oudgedienden. Een van hen is Norbert Chaclin, die -met een onderbreking van in totaal 5 jaar- tussen 1970 en 2004 bij de Isla heeft gewerkt. De laatste twee jaren als directeur. Onder de klok die hij bij zijn afscheid cadeau kreeg van de vakbond en met de plakboeken op tafel, vertelt hij over 'zijn' Isla. Hij wijst er nog eens op dat de Venezolanen in 1985 de raffinaderij slechts om politieke redenen gingen huren. Het was een 'moetje'. Zij hadden immers raffinagecapaciteit genoeg en konden eventueel ook elders terecht. "De start was lastig. Het personeel had het moeilijk, want was goed gewend. Het nieuwe management had een andere stijl dan het polderen van de Nederlanders. Meer op Amerikaanse leest geschoeid, meer hiërarchie, minder democratisch. Het duurde even voordat de salarissen weer werden verhoogd, maar er werd en wordt goed verdiend. Het bedrijf had het ook moeilijk. Er was achterstallig onderhoud. Shell had weinig meer geïnvesteerd in de utilities: stroom, water, stoom, perslucht en het aantal ongeplande shutdowns was heel hoog."

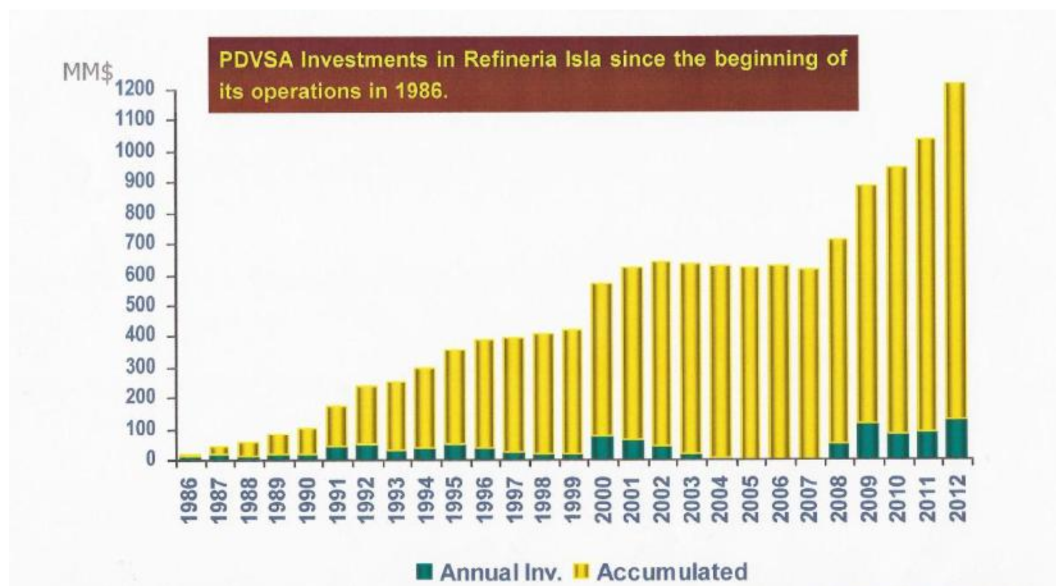
Werd er winst gemaakt? Chaclin: " In de eerste jaren waren de verliezen bij PdVSA aanzienlijk. Met man en macht hebben we toen het programma Total Quality uitgevoerd, dat na vier jaar vruchten afwierp. Vanaf 1994 ging alles beter: de productiecijfers en de marges verbeterden. In 1990 hadden we in totaal 51 niet geplande shutdowns, in 2003 nog maar zeven."

28 *De voormalige directiewoning op het Isla-terrein wordt nu gebruikt door het team dat het investeringsproject PARIC uitwerkt en voorbereidt. Foto Helma Maduro-Molhuijsen.*

Uitgerekend in het jaar dat het beter ging, werd -op 15 september 1994- na drie jaar onderhandelen het nieuwe leasecontract getekend. "Hopelijk wordt dit een heel lange honeymoon", lachte toen Luis Urdaneta de vertegenwoordiger van PdVSA en voegde daar aan toen: Nos por bira un refineria kampeon (we worden de beste raffinaderij).

Er waren tijdens de onderhandelingen twee hoofdopties, zo blijkt uit een nooit gepubliceerd memorandum uit die tijd dat nu in bezit van deze krant is gekomen. Een uitgesmeerde investering van 530 miljoen dollar óf een echte upgrading (inclusief een milieuvriendelijke flexicoker) van maar liefst 1,37 miljard dollar. Curaçao wilde het laatste, maar kon zijn deel (906 miljoen NAf ineens plus 50 miljoen NAf jaarlijks) niet betalen. Het resultaat van de onderhandelingen zag er daarom heel anders uit.   Er werd een verdeling afgesproken voor de kosten van de investeringen waarbij PdVSA 212 miljoen (met een marge van 25% meer of minder) zou investeren en RdK 110 miljoen dollar (met eveneens een marge van 25%) Volgens bronnen rondom de raffinaderij heeft RdK ruim haar gedeelte gedaan terwijl PdVSA zich strak aan de 212 miljoen heeft gehouden. In de afgelopen twintig jaar heeft RdK 325 miljoen dollar aan huurpenningen ontvangen.

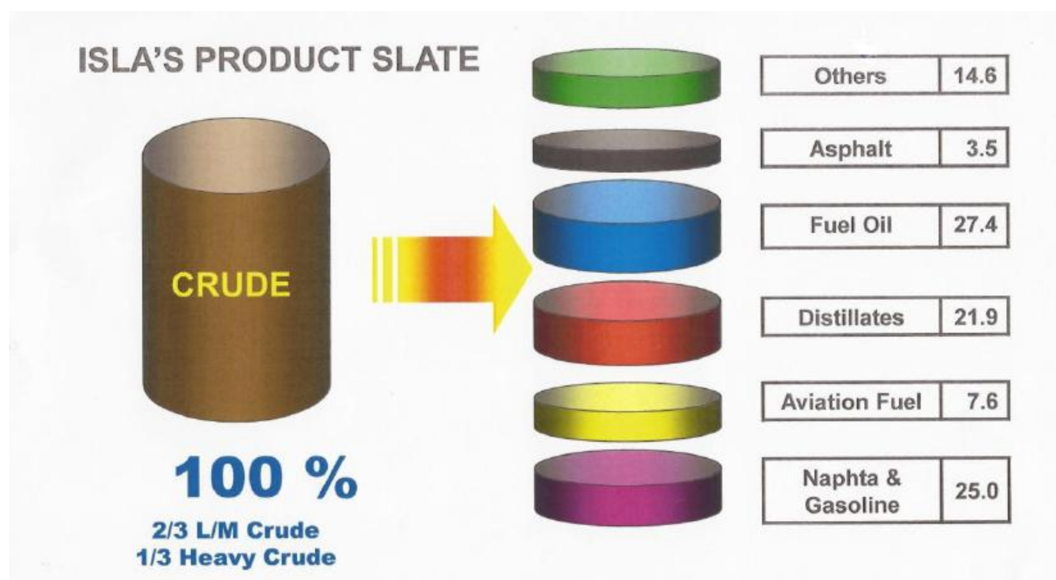

29 *Investeringsoverzicht van de Isla. Bron: PdVSA.*

De raffinaderij werd in 1994 dus niet grondig vernieuwd maar versteld, zoals een oude jas. De eigenaar had niet genoeg geld en de huurder vond het zo wel goed. Het duurde bovendien nog tot ongeveer 2005 voordat de beloofde investeringen waren uitgevoerd. Veelzeggend is het investeringsoverzicht dat de PdVSA heeft verstrekt. De grafiek laat zien dat van grote extra investeringen in de jaren na 1994 geen sprake is. In 1995 gaat de curve omhoog, maar dan zet weer een daling in, waarschijnlijk door bezuinigingen bij PdVSA. Tussen 2003 en

2008 staan de investeringen op een laag pitje, daarna gaan ze weer omhoog, met een piek in 2012 toen de catcracker werd gerenoveerd. De lijst met zaken die aangepakt zijn, is voor een buitenstaander nogal technisch ('VGO Mild Hydrocracker') en hier niet relevant. Een groot deel was voor automatisering en aanpassing van het productieproces. De rest was voor het milieu. Betrouwbaar vergelijkingsmateriaal met andere raffinaderijen is niet voor handen.

Het gaat in de kern om twee vragen. Kan de raffinaderij nu en op termijn voldoen aan de (milieu)eisen die de overheid en de markt stelt? En de tweede: kan de Isla overleven in de turbulente internationale oliewereld? De wereld staat immers niet stil. Op beide vragen antwoorden de deskundigen in hun stapel rapporten met een 'ja, mits'. Want dan moet er gigantisch worden geïnvesteerd. Volgens de Curaçaose oliedeskundige Clark Gomes Casseres heeft de Isla als onderdeel van PdVSA wel degelijk toekomst. " Curaçao is een integraal deel van het Venezolaanse werkmodel. Het gaat allang niet meer alleen om raffineren, maar ook om mengen en cocktails maken. Daar past de Isla precies in. Niet in 1985 maar nu wel. Het is lekker dicht bij huis."

30 *De producten die de PdVSA op de Isla maakt. Bij 'others' zitten onder meer de smeermiddelen. Bron: PdVSA.*

De betekenis voor de eilandelijke economie is minder geworden. Qua volume is de raffinaderij de grootste sector, maar ze voegt steeds minder toe aan de lokale economie. De schattingen lopen uiteen van tussen de vier en 5,5 procent van het Bruto Nationaal Product. Het toerisme heeft de raffinaderij overvleugeld. Dat betekent niet dat de Isla economisch gezien onbelangrijk is.

Voor een kwetsbare economie zoals die van Curaçao is iedere min of meer stabiele sector van groot belang. Bovendien zorgt de raffinaderij voor ruim 12 procent van de deviezeninstroom van het eiland.

Door verdergaande automatisering werd het vaste personeelsbestand in stappen teruggebracht tot ruim duizend nu. Chaclin: "Toen ik er werkte hadden zo'n 160 medewerkers een HTS-opleiding of hoger. Er werkten ook toen al nauwelijks Venezolanen. Het is een echt Antilliaans bedrijf met -meestal- een Venezolaan als algemeen directeur." De huidige financieel directeur is Nederlands, de huidige interim-directeur (Karel van Haaren) is geboren en getogen op Curaçao.

Isla-woordvoerder Kenneth Gijsbertha (die intussen de overstap heeft gemaakt naar het Curaçaose parlement) heeft een aantal gegevens verzameld (zie ook kader). "Behalve het vast personeel hebben we dagelijks 600 tot 700 mensen van contractors rondlopen. Bij groot onderhoud zoals in 2012 kan dat oplopen tot meer dan duizend." Voor dit los personeel maakt Acides Cova voorzitter van vakbond Sindikato General Trahadó di Kòrsou (SGTK), zich hard. De bond strijdt voor gelijke rechten. "Er is sinds 1969 niet veel veranderd. De tweedeling tussen los en vast personeel bestaat nog steeds. De overheid laat het ook hier afweten. Zij handhaaft niets, zelfs het minimumloon niet". Lichtpuntje is een protocol tussen werkgevers, overheid en vakbond dat in 2014 is ondertekend, maar de uitvoering laat op zich wachten. De PWFC, de 'oliebond' voor vast personeel, maakt het de Isla-leiding doorgaans niet moeilijk. De Isla gaat 2,7 miljoen NAf betalen voor een gloednieuw kantoor voor de PWFC dat op het terrein komt te staan. Die 2,7 miljoen is een deel van het bedrag dat de Isla jaarlijks stopt in sociale projecten. Gijsbertha: "Dat is concernbeleid van PdVSA. Tien procent van alle investeringen gaat naar een sociaal programma, Korason pa Komunidat."

31 Ingang van terminal Bullenbaai

Hoe rendabel is de Isla nu? Gijsbertha: "In 2014 maakten wij winst, maar door de afwaardering van de voorraad bleef er onder de streep een verlies over. Ik kan

alleen zeggen dat de Isla operationeel zeer de moeite waard is. De overslag van olie op Bullenbaai draait geweldig. Het zou dom zijn om dat ooit af te splitsen van de raffinaderij", verzekert Gijsbertha. Door internationale bureaus werd de winst van 2011 geschat op 400 miljoen dollar. Daar stond een verlies tegenover van 100 miljoen dollar in 2010, toen de raffinaderij stilviel door problemen bij de leverancier van stroom en stoom. PdVSA verdiende als concern in 2013 netto 15,8 miljard dollar, in 2012 4,3 miljard.

32 *Het nieuwe gezondheidscentrum in Barber is betaald door PdVSA. Foto Ton de Jong*

De Isla heeft het Paric-project in voorbereiding. Dit investeringsplan van 3 miljard dollar moet leiden naar verschuiving van zwarte producten (onder meer zware stookolie voor schepen) naar witte producten. Van zwavelrijk naar zwavelarm. Als brandstof wordt dan geen asfalt en de 'heavy fuel' maar het veel schonere gas gebruikt. Daarover is in maart 2015 een akkoord gesloten met PdvSA. Het is geen verrassende wending want de vraag naar zwavelrijke eindproducten is wereldwijd geminimaliseerd. Zolang er geen duidelijkheid is over de toekomst van de raffinaderij wordt er wel aan Paric gewerkt maar niet uitgevoerd.

Lloyd Narain van milieuorganisatie Defensa Ambienta: "Met gas zijn niet alle milieuproblemen opgelost en blijft het CO2-vraagstuk bestaan. De opgaaf is dus om bij eventuele voortzetting van de raffinageactiviteiten het milieuaspect te blijven bewaken."

-De productie wisselt. 2001 was met gemiddeld 243.000 vaten per dag het topjaar. In 2012 zat de raffinaderij precies op het niveau van 1986, namelijk op 170.000 vaten per dag.

-De opslagcapaciteit in Bullenbaai en bij de raffinaderij is ongeveer gelijk: ruim zestien miljoen vaten.

-De raffinaderij exporteert 90 procent van de producten met de globale verdeling dertig procent Caribisch gebied, 30 procent Noord-, Midden-, Zuid-Amerika en dertig procent Verre Oosten/andere landen.

-Gemiddelde leeftijd van het personeel is 46 jaar. Personeelsbestand op 31 mei 2013 was 1039, van wie 18 zonder Nederlands paspoort.

-Sociale en economische bijdrage aan Curaçao bedraagt 566 miljoen NAf per jaar. Inclusief de betalingen aan de leverancier van stroom en stoom, de CRU.

-Isla gaf van 2006 tot en met 2014 83,8 miljoen NAf aan sociale doelen. Het meeste ging naar sport. Voor het nieuwe kantoor van PFWC is 2,7 miljoen gereserveerd. In 2014 profiteerde Barber. Voor 1,2 miljoen werd daar een gezondheidscentrum gebouwd.

-Aan opleiding en stage is tussen 1999 en 2012 10 miljoen NAf uitgegeven.

-Isla heeft de afgelopen dertig jaar de bedrijfskosten flink teruggedrongen. Die zaten in 2012 weliswaar absoluut op het niveau van 1990, maar door de inflatie zijn de relatieve kosten een stuk lager.

6

Knokken voor schone longen

Brandschone raffinaderijen bestaan niet. De Isla was vervuilend, is vervuilend en zal dat blijven. "Er hangt een gemene lucht, een der weldaden van de moderne industrie. Kunnen die schoorstenen niet wat hoger gemaakt worden op de Isla? "Een verslaggever van de Amigoe bezoekt in november 1946 de wijk Marchena, toen in aanbouw. Vijftig jaar later werd die vraag opnieuw gesteld. Jazeker, de nieuwe schoorsteen kon in 2002 de hoogte in, tot 200 meter zelfs. Maar helpen doet het weinig tot niets.

De Isla heeft altijd een milieuprobleem gehad, alleen werd het eerst niet zo benoemd. Op oude foto's leek constant brand te zijn op de raffinaderij. Grote zwarte rookwolken kleurden de lucht pikzwart. Dat ging zo niet langer. Begin jaren zestig werden de eerste milieumaatregelen genomen: drijvende daken op olietanks, bouw van hogere betonnen schoorstenen, ontzwaveling en zuivering van het afvalwater. Kosten 25 miljoen Antilliaanse guldens. Was het genoeg?

33 *Branden -zoals hier in 1936- zorgen voor een extra grote luchtvervuiling. Foto: Collectie Fraters van Tilburg.*

Volgens de latere premier Juancho Evertz niet. Hij wilde in 1969 openbaarmaking van een gedegen en zorgwekkend milieurapport (het rapport-Leach) en eindigde zijn vragen aan de voorzitter van de eilandsraad met: "Is het bestuurscollege van oordeel dat er een wet en gedegen toezicht moeten komen, teneinde de burger te beschermen tegen onrechtmatigheden van machtige industrieën." De rechter ging er zich een jaar later ook mee bemoeien. Een projectontwikkelaar stelde Shell aansprakelijk voor plan- en milieuschade. Zijn nieuwe huizen kwamen na een uitbreiding van de oliefabriek onder de rook te liggen. Onaanvaardbare hinder, oordeelde de rechter.

Dit alles heeft zich sinds 1969 vele malen herhaald. Er zijn klachten, er komen onderzoeken en uiteindelijk in 2005 rechtszaken. De raffinaderij deed wel wat, maar lang niet genoeg want de klachten en vervuiling bleven. De internationale normen werden strenger.

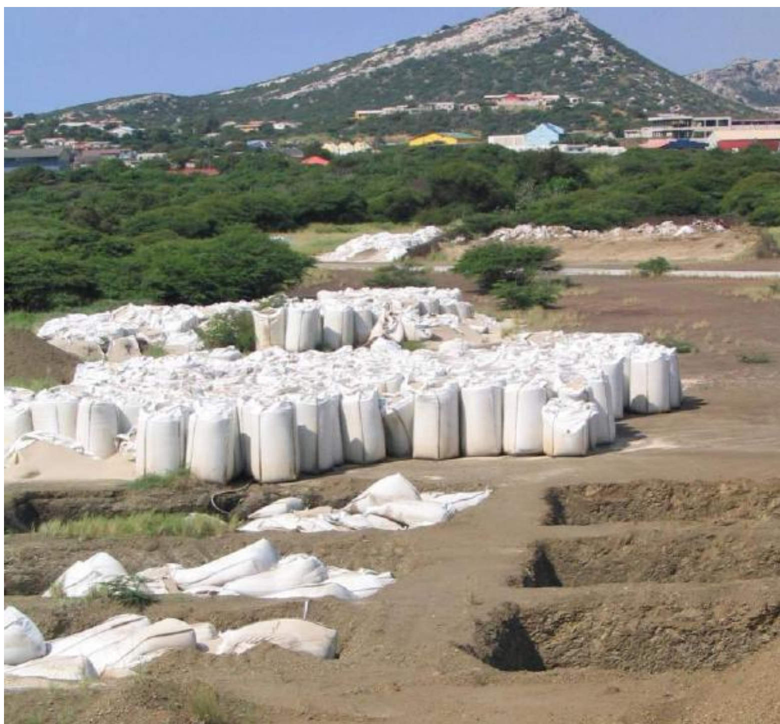
34 *Zwarte rook is vuile lucht.*

In februari 1979 bezochten Pieter Verfaille en Henk Buijtenhek van de milieudienst Rijnmond Curaçao. Hun gespreksverslagen met gedeputeerde Liberia-Peters en minister Miguel Pourier spreken boekdelen. Er moet snel wat gebeuren, de situatie voor de omwonenden is onhoudbaar. Henk Buijtenhek is tot voor kort betrokken gebleven bij de Isla. "In 1979 wilden de overheid en Shell wel wat doen, maar er was geen geld. De overname in 1985 is desastreus voor het milieu gebleken. De overheid kreeg twee petten op: eigenaar en toezichthouder". Zijn conclusie is hard: "Verouderde installaties die nog steeds onverantwoorde hoeveelheden zwaveldioxide uitstoten."

'Airu limpi no ta luho'. Schone lucht is geen luxe maar een basisrecht, stond op het protestbord in de eerste demonstratie in Wishi en Marchena tegen de vervuiling van raffinaderij. Het is 5 juni 1989. Vierhonderd bewoners doen mee aan de door milieuorganisatie Defensa Ambiental opgezette manifestatie. "Als

men niet klaagt, denkt de overheid dat er geen probleem is', verklaarde de bezorgde arts Roose zijn deelname aan de demonstratie die in de volgende jaren herhaald werd. Daar is de basis gelegd voor het groeiende milieubewustzijn op Curaçao.

Milieubeweging, omwonenden en ook de overheid hoopten dat bij de verlenging van het leasecontract In 1994 de Isla voorzien zou worden van een flexicoker. In een flexicoker wordt zware, hoogzwavelige olie (typisch Venezolaanse olie) omgezet in lichte olieproducten zoals gasolie, kerosine, benzine en nafta. Het milieu wordt gediend met deze peperdure techniek. Deze peperdure techniek bleek financieel te hoog gegrepen voor Curaçao. En dus werd het pappen en nathouden. Gedeputeerde Mendes de Gouveia toen: "Compleet voldoen aan alle denkbare milieueisen zit er helaas niet in. We hebben te maken met een tachtig jaar oude raffinaderij. Een dure flexicoker is niet reëel voor zo'n oude plant'. De PdVSA zag het in 1995 anders: Nos por bira un refeneria kampeon, we worden de beste raffinaderij! In het nieuwe huurcontract werd na druk van omwonenden en Defensa Ambiental voor het eerst een hinderwetvergunning verplicht gesteld, maar het duurde tot 1998 voordat de regels (die na onderhandelingen aanzienlijk werden verzacht) in werking traden. Ze zijn nooit herzien. Milieujurist Pieter Verfaillie voegde er kritisch aan toe: 'Als de inzet van de milieudienst uitblijft, kun je het milieu vergeten." Dat was een rake opmerking. De overheid werkte niet mee maar tégen. Deskundigen die kritiek hadden, werden weggestuurd, onder wie de Nederlandse milieu-inspecteur Geo Beijen.

35 *In 2005 werd afval begraven op het terrein van de raffinaderij. Foto Ton de Jong*

De Isla is twintig jaar verder. Wat is er gebeurd? Wat is blijven liggen? TNO-Nederland in 2007: "Helaas moet geconstateerd worden dat er sinds de hindervergunning feitelijk niet veel lijkt te zijn veranderd en dat de milieuproblematiek onverminderd blijft voortbestaan." Van een betrouwbare en onafhankelijke monitoring was volgens TNO dertig jaar lang geen sprake geweest. De onderbezette en niet-deskundige milieudienst faalde hopeloos. Aan de druk vanuit milieubeweging, deskundigen en Nederland heeft het niet gelegen. Nederlandse bewindslieden kregen vanuit de Tweede Kamer steeds dwingender de opdracht om de overheid op Curaçao aan te sporen tot maatregelen. De bewindslieden deden -de een meer dan de ander- hun best, maar ook zij liepen tegen een muur die bestaat uit drie o's: onwil, onkunde en onmacht. Er zijn vele deskundigen ingeschakeld die een stapel rapporten produceerden met voor de hand liggende conclusies en aanbevelingen: stel duidelijke regels op die de Isla dwingen tot modernisering en handhaaf die regels consequent. Complicerend is de bouw in 2003 op het Isla-terrein van een technisch slecht functionerende electriciteitscentrale (voor raffinaderij en eiland) die ondanks de tweehonderd meter hoge schoorsteen behoorlijk vervuilend is. Deze BOO is sinds kort in eigendom en beheer van de overheid. De catastrofe met de BOO is volgens Lloyd Narain, voorzitter van Defensa Ambiental, het gevolg van de overname van de raffinaderij door een klein eiland met een overheid die het niet kan behappen.

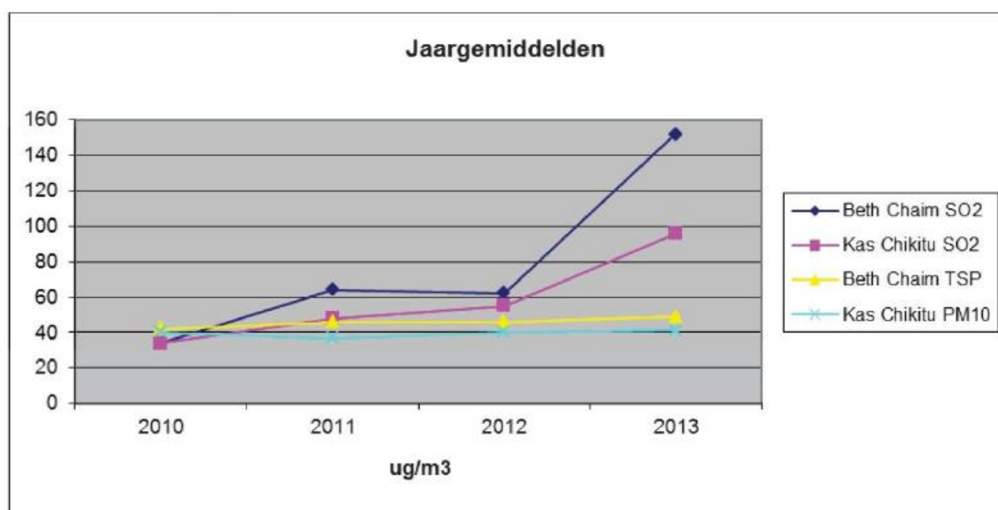

36 *De gele zwavel is het eindproduct van de ontzwavelingsinstallaties die een deel van de stof uit het proces halen.*

Op Curaçao is meer druk op de ketel gekomen. Stichting Schoon Milieu Op Curaçao (SMOC) is sinds 2001 actief. De stichting, opgericht door voorzitter Peter van Leeuwen (apotheker), is puur gericht op de raffinaderij. Amigu di Tera

en Defensa Ambiental zijn algemene milieuorganisaties, die al vanaf 1989 ageren tegen de vervuiling door de raffinaderij. De eisen van de organisaties komen fundamenteel op hetzelfde neer. De Isla moet in de pas lopen met de internationale normen, de overheid moet die normen opleggen en handhaven.

Sluiting is een optie. De politieke groepering Movementu Solushon Isla (MSI) is er een voorstander van. De partij onder leiding van Edgar Leito is er echter niet in geslaagd om in het parlement van Curaçao te komen. Het burgerinitiatief Green Town heeft een kolossale groene stad ontworpen en krijgt voor zijn ideeën steeds meer aandacht, ook van de politiek. Lloyd Narain kijkt er anders tegenaan: "Wij zien het Schottegatgebied zonder of met (ingekrompen en 'schone') raffinaderij als een na te streven duurzame havengebied. Een productief, duurzaam gebied dus. Nadruk moet liggen bij een veelzijdige maritieme functie gericht op de Caribische regio." SMOC kiest voor de juridische aanpak, gebruikt dagelijks de sociale media en zet druk op de politiek in Nederland en op Curaçao. SMOC is naar het Europees Hof voor de Rechten van de Mens gestapt om Nederland aan te klagen en vraagt ingrijpen van de Rijksministerraad. De andere twee milieuorganisaties doen het anders. "Voor ons past de raffinaderij in een breed spectrum van duurzame ontwikkeling", zegt Lloyd Narain.

37 *Metingen door de GGD Amsterdam. SO2 staat voor zwaveldioxide, TSPO voor Total Suspended Matter en PM10 voor fijnstof. Eenheden zijn in microgram per kubieke meter. Bron: GGD Amsterdam.*

SMOC heeft twee rechtszaken gevoerd, waarvan één met succes. Op straffe van een boete van 75 miljoen Antilliaanse guldens per jaar mag de Isla gemiddeld niet meer dan 80 microgram zwaveldioxide in de leefomgeving brengen. De rechter heeft de norm uit de Isla-vergunning van toepassing verklaard. Dat is een oude gezondheidsnorm die voor alle bronnen moet gelden, maar omdat de

overheid de vergunning niet heeft aangepast toen er vervuilende bronnen op het terrein bijkwamen (de BOO), moet er nu ingewikkeld berekend worden, wat tot lange welles-niets-discussies leidt.

De Isla probeert zich te profileren als netjes en oppassend. Zo claimt zij in een presentatie die het bedrijf in 2013 gaf aan premier Asjes dat alleen al in de jaren 2008-2009 de uitstoot van zwaveldioxide met 20 procent is gedaald. Maar het gaat niet om twee jaren, zeggen de milieuorganisaties. Je moet kijken naar de periode 1985-2015, dan wel naar de periode vanaf het verlenen van de vergunning in 1997 tot nu. Over één ding zijn vriend en 'vijand' van de Isla het anno 2015 wel eens: de vervuiling is slecht voor de gezondheid. Ook de Isla zelf geeft dit toe.

38 *Op het naastgelegen kerkhof Beth Chaim meet de GGD Amsterdam constant de kwaliteit van de lucht. Foto Ton de Jong.*

Tot de handtekeningen zijn gezet onder een nieuw exploitatiecontract dat in 2019 begint, zullen geen grote investeringen worden gedaan. SMOC wil daar niet op wachten: "Er is nu honderd miljoen nodig om de excessen tegen te gaan. De mensen onder de rook kunnen niet wachten op de toekomst. Dat is onverantwoord." Het is ook de eis van de milieuorganisaties. "Maar helaas verliest die eis realiteitszin met het voortschrijden van de jaren. Het is zo 2019", verzucht lloyd Narain.

-Volgens de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak (StAB) kwam in 2013 bij het Joods kerkhof Beth Chaim gemiddeld 57 microgram zwaveldioxide per kubieke meter terecht. SMOC wijst naar de onafhankelijke metingen die de GGD Amsterdam uitvoert: in 2013 bij Beth Chaim 152 microgram. Tachtig is de norm. Er worden regelmatig uurgemiddelden gemeten van 1000 microgram.

-De Isla verklaart het verschil door de aanwezigheid van andere bronnen, zoals het verkeer en de elektriciteitscentrale bij de raffinaderij. SMOC wijst deze analyse naar het land der fabelen. Andere bronnen zorgen voor hooguit 15 microgram zwaveldioxide.

-In 1981 werd een jaargemiddelde gemeten van 191 microgram zwaveldioxide. In 2011 begon GGD Amsterdam dagelijks te meten in opdracht van de overheid.

- In 1946 kwam vast te staan dat Shell door het grootscheeps oppompen van water hoofdveroorzaker was van de toegenomen droogte. De Isla onttrekt nu geen proceswater meer uit de bodem. Volgens het Curaçaose bureau Eco-Biota NV is het grondwaterpeil op Curaçao weer 'redelijk op niveau', andere deskundigen betwijfelen dit.

-Uit een TNO-rapport uit 2007 blijkt dat in de buurt van de raffinaderij de kwaliteit van het onderzochte putwater slecht is.

- De bodem van twee van de vier onderzochte baaien van Curaçao zijn ernstig chemisch vervuild (onderzoek 2014). De onderzoekers wijzen naar de raffinaderij.

7

Nederland wil voogd zijn van de Isla

De raffinaderij is eigendom van het autonome land Curaçao, maar het Nederlandse parlement kijkt over de schouder mee en dringt voortdurend aan op maatregelen.

In het Nederlandse parlement wordt meer over de Isla gesproken dan in het parlement van Curaçao. De toon is niet zo prettig. "Nu is het genoeg geweest met de Isla-raffinaderij. GroenLinks maakt zich al jarenlang kwaad, vaak met een meerderheid in de Kamer", beet GroenLinks-fractievoorzitter Bram Ojik in 2013 minister Plasterk toe. De minister reageerde zoals zijn voorgangers en waarschijnlijk ook zijn opvolgers zullen doen. Hij deelde de zorgen van de Tweede Kamer, zegde toe te gaan praten met de regering van Curaçao, maar wees meteen ook op de autonomie van het land Curaçao. Plasterk tijdens datzelfde vragenuurtje: "Dat is niet helemaal bevredigend, maar het is wel het bestel waar we nu inzitten."

39 *Bezoek van de CDA-politica M. Klompé aan de raffinaderij in 1963*

In de eerste jaren na het vertrek van Shell maakte het Nederlandse parlement zich vooral zorgen over de afwikkeling van deze ingrijpende operatie. Al snel

spitste de aandacht zich toe op het milieu. Nederland maakte rond 1990 een flinke slag op milieugebied en vond dat de Antillen niet achter konden blijven. Voortaan zorgde een goed openbaar bestuur ook behoorlijk voor het milieu. Aan de bestuurskwaliteiten op de Antillen werd in die jaren openlijk getwijfeld. Ernst Hirsch Ballin was van 1989 tot mei 1994 behalve minister van Justitie ook belast met zaken die Aruba en de Nederlandse Antillen betroffen. "De raffinaderij kwam na mijn aantreden vrij snel op de agenda. Van onze kant waren er twee punten van zorg en aandacht. Ook zonder dagelijkse metingen ontging het ons niet dat er een groot gezondheids- en milieuprobleem was. Sluiting zou echter een grote aderlating zijn. De raffinaderij bood veel werkgelegenheid aan geschoold personeel."

Het Eilandgebied had de neiging om te zeggen: dat is onze zaak. Maar Hirsch Ballin vond dat de Isla paste bij de belangrijke onderwerpen waarover Nederland gevraagd en ongevraagd advies kan geven. "Het was een erg moeilijk onderwerp. De belangen waren welhaast onverenigbaar. Er was heel veel geld nodig om de raffinaderij te upgraden naar een situatie die aanvaardbaar was. Geld dat er niet was. Niet op Curaçao, niet bij ons en Venezuela maakte turbulente tijden door, met in 1992 twee coupes tegen president Carlos Andres Pérez, die bovendien besloot dat er in het buitenland geen grote investeringen meer mochten worden gedaan." Uitgerekend in dat jaar stond de verlenging van het leasecontract op de bestuurlijke agenda.

40 *Ernst Hirsch Ballin. Foto ANP*

Nederland informeerde, adviseerde, en betaalde een duur onderzoek naar de haalbaarheid van een flexicoker op de raffinaderij. De opvolgers van Hirsch Ballin hadden een vergelijkbare houding. Gijs de Vries, Joris Voorhoeve, Thom de Graaf, Ank Bijleveld, Ronald Plasterk uitten hun zorgen, zetten informeel druk op de ketel, en vonden altijd wel een potje om advies en onderzoek (metingen) uit te betalen. Zo zijn ook de zogeheten Ecorys-onderzoeken uit 2011 en 2012 naar de toekomst van de Isla gedeeltelijk gefinancierd met Nederlands geld. Na de eeuwwisseling wordt de bemoeienis van het Nederlandse parlement intensiever. Begrotingsbehandelingen, vragenuurtjes en Kamervragen worden vooral door GroenLinks en de SP benut om de boosheid over de milieusituatie te ventileren. Bij bezoeken van de Vaste Kamercommissie en fractieleiders aan Curaçao staat de raffinaderij altijd op de agenda. De verontwaardiging en dreigementen vallen op het eiland niet goed. Nos mes por, we kunnen het zelf. De schrijver Frank Martinus Arion beschuldigde de Tweede Kamerleden in 2008 van een 'groot-Nederlands gevoel'. Het Nederlands parlement minacht volgens hem de andere delen van het koninkrijk.

41 Ronald Plasterk

Bij de staatkundige veranderingen in 2010 veranderde er niets. Milieuzorg en volksgezondheid bleven een taak van het nieuwe land Curaçao. De Kamerleden gaan echter onverdroten door met interpelleren en geven opdrachten aan de minister, die op zijn beurt de handen machteloos omhoog steekt. Schoon Milieu

op Curaçao (SMOC) en een deel van de Tweede Kamer wijzen naar het Statuut dat voorziet in ingrijpen wanneer een van de landen van het Koninkrijk de mensenrechten schendt, de rechtsstaat ondermijnt en slecht functionerende instituties heeft. Plasterk is helder in zijn antwoord. "Je kunt de milieuverontreiniging door de Isla een misstand vinden, maar dat betekent niet dat de instituties niet functioneren." SMOC heeft in 2013 het Europees Hof voor de Rechten van de Mens om een uitspraak gevraagd. Die laat op zich wachten.

42 De overslag bij Bullenbaai

Ernst Hirsch Ballin, die in 2010 nog enkele maanden koninkrijksrelaties in zijn ministersportefeuille had, ziet een uitweg. "Ik constateer dat het accent steeds sterker wordt gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van de landen in het koninkrijk. Dat leidt tot erosie, hoewel iedereen baat heeft bij een verdieping van de relaties." Hirsch Ballin is een pleitbezorger voor het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op het beleid van het Koninkrijk. Dat geldt ook voor de internationale economische relaties. Curaçao, Aruba en Sint Maarten zouden dan ook beter kunnen inspelen op de relaties van de EU met Noord- en Zuid-Amerika. Als LGO (Landen en Gebieden Overzee) hebben zij een beperkte relatie met de EU, maar er is een perspectief op intensivering daarvan, eventueel ook als UPG (Ultraperifeer Gebied) binnen de structuren van de EU. "Het is jammer dat eerdere pogingen daartoe op zo snel werden afgewezen. De voordelen zijn echter groot. Als voor UPG gekozen wordt, komt een sociaaleconomisch programma

op gang met EU-middelen. Daartoe behoort ook een verbetering van het milieu rond de raffinaderij. Het kan nog steeds!"

Hij vindt dit een voorbeeld hoe de landen van het koninkrijk inhoudelijk meer betekenis aan hun relatie kunnen geven. "Er zijn nu grosso modo twee modaliteiten. Tussen de landen van het koninkrijk worden onderling redelijk vrijblijvende informatieve gesprekken gevoerd of het mes van (verscherpt) toezicht komt op tafel. We moeten ophouden om het koninkrijk uitsluitend als politieke relatie te definiëren. In de politiek zit altijd spanning, maar zeebiologen en rechters maken geen ruzie met elkaar. Die hebben het over hun vakgebied. Ik zie een derde weg, die van de gezamenlijke beleidsontwikkeling. Ik verwacht er geen wonderen van, maar het kan wel helpen om de zwaarte, betekenis en het politieke draagvlak van het koninkrijk te vergroten." Toegespitst op de Isla: ga niet tegenover elkaar staan, maar benut alle deskundigheid die het koninkrijk in huis heeft."

8

Buren blijven elkaar in de ogen kijken

Onderschat de betekenis van Rijsttafel Indonesia in de Mercuriustraat in Willemstad niet. Na harde onderhandelingen volgde vaak daar een gemoedelijke maaltijd in dit gerenommeerde Indonesische restaurant. "De Venezolanen vonden het daar geweldig. Dat kenden zij helemaal niet, daar konden wij hen blij mee maken",weet Clark Gomes Casseres die in 1985 als 'olie-ambtenaar' aan de onderhandelingstafel zat met de Venezolanen. Onderhandelen met het mes op de tafel maar daarna gezelligheid en warmte, want beter een goede buur dan een verre vriend.

43 Minister-president E. de Jongh-Elhage met president Chavez in 2007.

Venezuela en Curaçao hebben een nauwe, ingewikkelde relatie met elkaar. Dat heeft te maken met de ligging, het staatsverband in het koninkrijk en de olie.

Behalve familiebanden zijn er gedeelde historie en economische verwevenheid. Het eiland ligt zo kort voor de kust Venezuela dat het -soms meer, soms minder- belangrijk is voor de binnenlandse politiek daar. Curaçao ligt voor Venezuela op de grens van twee werelden.

De olie voegde vanaf 1915 een nieuwe dimensie toe aan die relatie, waarbij aanvankelijk de multinationals de hoofdrol speelden. Shell stuitte zelden op voorwaarden van Caracas. Een pikant stukje gezamenlijke geschiedenis speelde zich af in 1929 toen de rebellenleider Urbina zich op het terrein van de Isla schuilhield voordat hij de gouverneur gijzelde, een schip vorderde en een volstrekt mislukte poging tot revolutie pleegde in Venezuela.

44 Nederlandse en Venezolaanse marineschepen gebroederlijk samen op oefening voor de kust van Curaçao. Foto Koninklijke Marine

De olie heeft Curaçao ontegenzeglijk naar Venezuela getrokken, de relatie met andere Caribische eilanden is zwakker geworden. De nationalisatie van de olie-industrie op 1 januari 1976 had niet alleen verstrekkende gevolgen voor Shell. Het was de opmaat naar het vertrek van Shell in 1985, waardoor Curaçao eigenaar werd van de raffinaderij. De contacten met Venezuela kregen verschillende sporen. De internationale diplomatieke betrekkingen lopen via de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken. Daarnaast zijn er bilaterale bestuurlijke en politieke contacten tussen het land Curaçao en Caracas. In een ander spoor houden Curaçao en Venezuela elkaar omklemd als eigenaar en huurder van de raffinaderij. Een omhelzing waar slechts met grote moeite uit los is te komen. PdVSA is immers de meest voor de hand liggende exploitant van de Isla. Voor Venezuela is het prettig om dicht bij huis op een redelijk stabiel eiland

een grote raffinaderij te hebben. Die wil je niet kwijt, zelfs al zou er verlies geleden worden.

Curaçao en Aruba zijn voor het huidige Venezuela pionnen in het schaakspel met 'vijand' Verenigde Staten, die op Curaçao een aantal vliegtuigen gestationeerd heeft. De aanwezigheid van de Amerikanen wordt gezien als een provocatie. Zo benoemde de Venezolaanse consul Lorenzo Angiolillo Fernandez in 2007 de vijf branden die plaatsvonden in de vrijhandelszone van de haven als "aanslagen van Amerikanen op Venezolaanse ondernemers''. Hij werd door de Antilliaanse premier Emily de Jong-Elhage op het matje geroepen. De oorlogstaal van de presidenten Chavez en Maduro was en is echter vooral voor binnenlands politiek gebruik bedoeld. In 2010 ging Chavez als een dolle te keer tegen spionagevluchten van de Amerikanen dichtbij het vasteland van Venezuela. Hij dreigde met het terugtrekken van de PdVSA uit Curaçao. Het bleef bij ketelmuziek. Niet anders gebeurde in 2014 toen Venezuela opnieuw met maatregelen dreigde nadat de Venezolaanse drugsverdachte/diplomaat Hugo Carvajal op Aruba was gearresteerd.

45 De Amerikaanse basis op Curaçao

Maar wat als in Venezuela chaos ontstaat of een burgeroorlog uitbreekt? In 2002 was er een testje, toen Venezuela door een grote staking plat werd gelegd. De Isla draaide gewoon door tot er geen aanvoer meer was van ruwe olie. Van solidaire acties op Curaçao was geen sprake, wat begrijpelijk is omdat slechts een paar medewerkers de Venezolaanse nationaliteit hebben. Curaçaoënaar Norbert Chaclin (van 2002 tot 2004 algemeen directeur van de Isla, nadat hij er 22 jaar een leidinggevende functie had) omschrijft de invloed van Caracas zo: "Ik ging één keer per maand naar Caracas om te rapporteren. Vier keer per jaar zat daar de top van PdVSA bij. Verder hadden wij grote vrijheid zolang wij op tijd de schepen vulden met goede producten. Toen Chavez aan de macht kwam veranderden alleen de gezichten met wie wij samenwerkten."

De raffinaderij op Curaçao heeft in de twintigste eeuw alle regimes en omwentelingen in Venezuela overleefd. Dat kon alleen omdat wederzijds de belangen groot waren. Pas wanneer die afhankelijkheid verdwijnt of anders wordt beleefd kan de relatie stuklopen.

9

De overheid, het volk en de toekomst

De overheid heeft de laatste dertig jaar bepaald welke kant het op ging met de Isla. Wat rapportcijfer krijgt de overheid voor dertig jaar eigenaarschap? En wat nu met de raffinaderij?

"De raffinaderij komt zo langzamerhand mijn neus uit", klaagde in 1994 Mario ('Supermario') Evertz. Hij was -naast vele andere functies- voorzitter van de commissie die drie jaar lang onderhandelde met de PdVSA over een nieuw huurcontract voor de Isla. Een kleine overheid tegenover de reus PdVSA, dat kostte bloed, zweet en tranen, klaagde Evertz. Vriend en vijand van de Isla zijn het wel eens dat er toen niet veel meer in zat voor Curaçao. De overheid kon geen mega-investeringen (de flexicoker) betalen en was blij dat de Isla nog eens twintig jaar (later 25 jaar) open zou blijven. In het vertrouwelijke memorandum dat het Curaçaose onderhandelingsteam naar de gouverneur stuurde staat wel iets pikants. "De verdeling van de investeringen in installaties en investeringen voor milieu

46 De vicevoorzitter van het Venezolaanse staatsoliebedrijf PdVSA, Asdrúbal Chávez, bezocht in mei 2014 samen met premier Asjes de raffinaderij.

moet min of meer gezien worden als een cosmetische maatregel om een en ander beter verkoopbaar te maken." Verkoopbaar betekent hier 'acceptatie door de bevolking'.

Vriend en vijand oordelen anno 2015 hard over de overheid in haar rol als uitvoerder van de toen gemaakte afspraken. Isla kreeg regels opgelegd in een hinderwetvergunning, maar tot op de dag van vandaag is de handhaving slecht omdat de milieudienst disfunctioneert. Er ging meer mis. Om te beginnen de bouw van de BOO-centrale op het terrein van de Isla. De centrale - officieel Curaçao Refinery Utilities (CRU) geheten- wekt elektriciteit op voor raffinaderij en het eiland en en produceert stoom, perslucht en water voor de Isla. De overheid koos niet voor een groepje Nederlandse investeerders dat klaarstond om de BOO te bouwen maar voor een consortium uit Japan en de Verenigde Staten. De centrale trad in 2004 in werking maar bleek zo slecht gebouwd te zijn en werd zo slecht onderhouden dat in 2010 de installaties dienst weigerden, met als gevolg dat de raffinaderij negen maanden stil kwam te liggen. In arren moede nam de overheid in 2011 alle aandelen én het beheer over. Na een investering van 100 miljoen draait de BOO nu beter dan ooit.

Bij het ontwerpen van de BOO -kosten 217 miljoen dollar- werd tegen adviezen in gekozen voor de goedkoopste en vuilste oplossing. In een brief uit 1996, die nu in het bezit van deze krant is gekomen, waarschuwde minister Beatrix Doran-Scoop van Volksgezondheid en Milieuhygiëne het eilandsbestuur indringend voor de gevaren van de BOO. "Gebruik maken van raffinaderijafval als brandstof is gevaarlijk en milieuonv

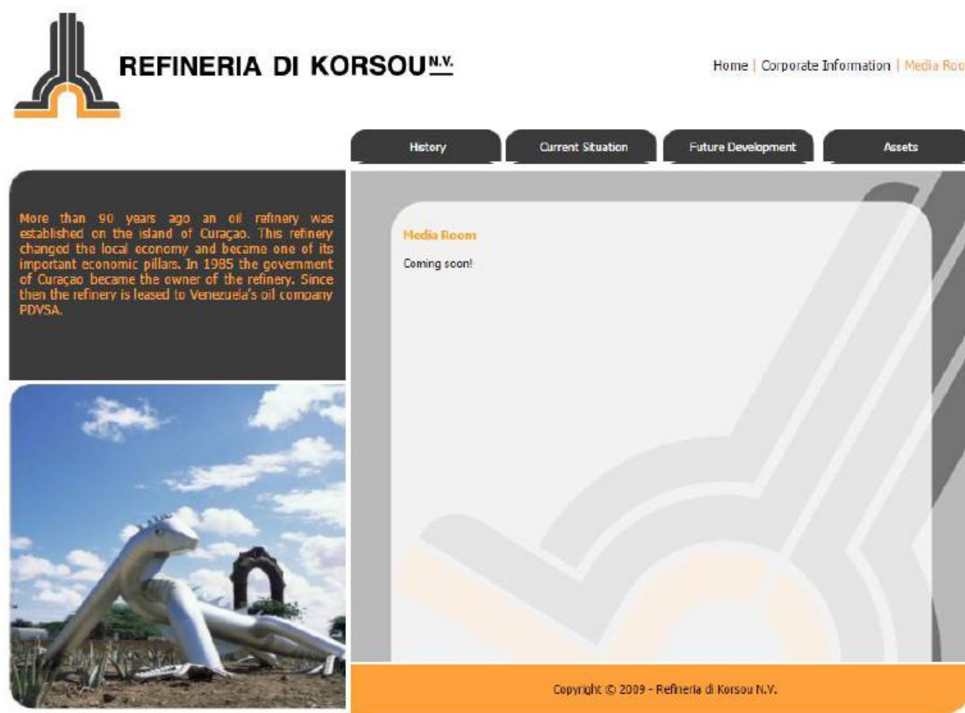
47 De hoge schoorsteen van de BOO-centrale

riendelijk. Bouw een gasgestookte installatie bij Bullenbaai. Doe het niet alleen voor het milieu, maar kijk simpelweg vooruit naar de toekomst". Het was tegen dovenmansoren.

De overheid heeft het eigenaarschap van de Isla in handen gegeven van overheidsbedrijf Refineria di Korsou. RdK lijdt zoals wel meer overheidsbedrijven op het eiland onder de wispelturigheid en het opportunisme van de politiek. Goede en slechte directeuren wisselden elkaar af. De betere directeuren warenn veel tijd en energie kwijt om de puinhoop van hun voorgangers enigszins op te ruimen. Vorig jaar liep RdK nog drie jaar achter met goedgekeurde jaarrekeningen.

Het is onmogelijk een goed zicht te krijgen op wat RdK (en daarmee de Curaçaose samenleving) sinds 1985 aan de Isla heeft verdiend. De RdK geeft ook -na herhaalde verzoeken- geen antwoord op vragen die wij hierover stelden.

De huidige regering wil evenals de vorige regering van Gerrit Schotte brood op de plank. In 2014 zou 15 miljoen moeten worden afgedragen naar de algemene middelen van de overheid. Dit jaar 20 miljoen en volgend jaar weer 5 miljoen méér. Onverantwoord, zegt de Commissie Financieel Toezicht, want de raffinaderij staat voor grote investeringen. Van een goed onderbouwd dividendbeleid is volgens de commissie geen sprake.

48 *De mediaroom van de site van RdK is leeg. Niets te melden kennelijk.*

Ook parlementariërs krijgen niet de informatie waar zij om vragen. Omayra Leeflang: "RdK is een blackbox. Ik probeer al twee jaar aan de jaarrekeningen van 2011, 2012 en 2013 te komen door Statenvragen te stellen. Zonder succes. De jaarrekeningen zijn gewoon nog niet klaar. Ongelooflijk maar waar: de

overname van de BOO door de overheid is gebeurd zonder enig debat in het parlement."

Het parlement heeft in twintig jaar nooit een evaluatie gekregen van het contract uit 1994. Verschillende bronnen melden dat zo'n evaluatie er simpelweg niet is. Met de investeringen in de raffinaderij en recentelijk de overname van de BOO (met bijkomende kosten voor de reparatie) is het saldo voor de RdK vermoedelijk nagenoeg nihil.

49 *Slovnaft heeft in Slowakije een van de modernste raffinaderijen van Europa.*

De regering-Schotte maakte in het voorjaar van 2012 na enige aarzeling de keuze tussen sluiten, verplaatsen of vernieuwen. Het werd het laatste. Daar lagen berekeningen van gespecialiseerde bureaus (Ecorys) en toekomstverwachtingen voor de oliemarkt aan ten grondslag. Sluiting wordt door de regering gezien als een avontuur, vernieuwen is relatief overzichtelijk en biedt op de korte termijn het meeste houvast. Kenneth Gijsbertha, woordvoerder van de Isla, schetst -met Isla-watchers die meer op afstand staan- het volgende beeld: Om de investeringen van drie miljard dollar mogelijk te maken is een derde partij nodig, bijvoorbeeld uit China. De verdeling van de aandelen wordt dan bij voorkeur 49 procent PdVSA, 50 procent nieuwe partij en 1 procent voor het land Curaçao, dat daarmee een 'golden vote' krijgt.

Nadat op 30 mei 2014 een Memorandum werd ondertekend, konden de onderhandelingen beginnen. Werner Wiels leidt een multidisciplinair team waarin veel ervaring, inclusief politieke, is verenigd.

De tijd dringt. Twee jaar geleden was het volgens de adviseurs al vijf voor twaalf. De Venezolanen hebben nog steeds geen haast. In 2008 hadden zij geen zin om een klaar liggend Memorandum of Understanding te ondertekenen, nu dreigen interne politieke strubbelingen vertragend te werken. In 2008 stelden de Venezolanen voor om alvast over de terminal bij Bullenbaai te onderhandelen en daarna over de raffinaderij. PdVSA heeft de terminal immers hard nodig voor de leveranties aan China en India en wilde die in elk geval veilig stellen. De raffinaderij met de milieuproblematiek gaat hen daarentegen geld kosten. Een doemscenario is dat PDVSA de rit wil uitzingen en Curaçao voor hetzelfde blok wil zetten als Shell in 1985 door op het laatste moment een deal af te dwingen waarbij Curaçao *the short end of the stick* krijgt.

50Protestmanifestatie in 2012 van bewoners Wishi/Marchena tegen onder meer de raffinaderij.

Intussen wordt het publieke debat gevoerd. De bevolking lijkt zich meer bewust te worden van de voors en tegens van de raffinaderij. In 2004 meldde de zogeheten Fact Finding Mission nog: "Met name uit de schoolbezoeken kwam helder naar voren hoe verschillend er in de belaste wijken wordt gedacht over de raffinaderij. De schoolhoofden gaven zonder uitzondering aan weinig hinder te ondervinden (´immuun´ te zijn), maar verwezen naar leerkrachten die wél gevoelig waren." Dat is tien jaar later wel anders. Er zijn nauwelijks mensen op

het eiland te vinden die vinden dat vervuiling geen invloed heeft op de volksgezondheid.

Naar de opvattingen van de bevolking wordt door de overheid geen onderzoek gedaan. Dat een deel van de mensen die onder de rook wonen wil verhuizen (onderzoek GGD) ligt voor de hand, maar dat moet je financieel wel kunnen. Het CBS concludeerde in 2011 dat 82 procent van de wijk Wishi overlast ondervindt.

Alleen de Isla zelf laat uitvoerig onderzoek doen naar de houding van de Curaçaoënaars tegenover de raffinaderij. Zij heeft daarvoor het bureau Infinitum ingeschakeld dat in 2010 en 2013 zeshonderd mensen heeft bevraagd. Het is een representatieve steekproef. Belangrijk is dat het onderzoek twee keer is gehouden. De resultaten zijn daardoor vergelijkbaar en hebben meer waarde dan bij een eenmalig onderzoek. In 2013 zijn ook 170 mensen geënquêteerd die onder de rook wonen. Voor die resultaten is geen vergelijkingsmateriaal voor handen.

51 Ontwerp van Greentown Curaçao van het Isla-terrein na sanering

De belangrijkste resultaten, die altijd vertrouwelijk waren, op een rij:

-De helft van de ondervraagden heeft een positief gevoel bij de raffinaderij. Veertien procent heeft duidelijk negatieve gevoelens. De rest heeft geen mening.

-De betekenis voor economie en werkgelegenheid wordt door negen van de tien mensen hoog ingeschat.

-Een kwart vindt dat de betekenis van de Isla de afgelopen tien jaar groter is geworden.

-Drie op de vier mensen vinden de verontreiniging een groot probleem en bijna iedereen denkt dat onder de rook wonen ongezond is. Een kwart denkt dat de vervuiling is afgenomen, een kwart dat die is toegenomen.

-Heel weinig mensen vinden dat PdVSA het beter doet dan Shell.

-De ondervraagden zetten de raffinaderij op plaats 32 in de top-100 van beste bedrijven op Curaçao.

-Het nieuws over de Isla wordt goed bijgehouden door de bevolking

-Negen op de tien vindt dat de raffinaderij het best open kan blijven. De meningen zijn verdeeld over wat de overheid en Isla daartoe moeten ondernemen. Aanpakken van de vervuiling, zegt een kleine meerderheid. De overheid moet beter samenwerken met de Isla, wenst één op de drie.

Op hoofdlijnen komen de resultaten van 2010 overeen met die van 2013.

Ook de groep die onder de rook woont ziet de voordelen van de raffinaderij. Opvallend is dat een grote meerderheid (86 procent) van hem vindt dat een open raffinaderij het beste is voor Curaçao. Tegelijk geeft driekwart van de ondervraagden aan dat hun gezondheid en die van hun familie lijden onder de uitstoot van de raffinaderij.

-Er is in 1994 contractueel een verdeling afgesproken voor de kosten van de investeringen waarbij PdVSA om en nabij 212 miljoen zou investeren en RdK 110 miljoen dollar.

-In de afgelopen twintig jaar heeft Curaçao 325 miljoen dollar aan huurpenningen ontvangen. Plus nog 110 miljoen dollar voor de periode 1985-1995.

-Volgens de concept-jaarrekening van 2011 zou RdK een reserve hebben van 460 miljoen NAF. De betekenis van het bedrag is moeilijk te duiden omdat er geen specificatie naar buiten is gebracht.

-Aanbeveling uit het Ecorys-rapport: De upgradingsinvestering zal 5 à 6 jaar vergen. Zorg dat er 2014 kan worden begonnen. Als de contractonderhandelingen te veel tijd in beslag nemen komen de investeringen te laat gereed om een soepele overgang van de huidige naar een gerenoveerde raffinaderij te garanderen.

-Aanbeveling uit het Ecorys-rapport: Blijf terdege voorbereid op de reële kans dat sluiting van de raffinaderij - ondanks alle te plegen inspanningen - onvermijdelijk blijkt.

-Aanbeveling uit het Ecorys-rapport: Zorg hoe dan ook voor een goed uitgeruste en functionerende milieudienst.

Verantwoording

Bij het onderzoek naar 100 jaar olie op Curaçao is gebruik gemaakt van documenten in de nationale archieven van Nederland en Curaçao, van door ingewijden toegestuurde documenten, mondelinge informatie, het codearchief dat bewaard wordt op het ministerie van Buitenlandse Zaken, krantenartikelen en eerder onderzoek dat is neergelegd in boeken.